

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทสื่อพิธีกรรมในการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไท-ยวน อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสระบุรี” มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัย ดังนี้

4. เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารของคาราวานกิจกรรมและสื่อพิธีกรรมที่ชาวไท-ยวน อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสระบุรี ใช้ในการแก้ปัญหาแม่น้ำน้ำเน่าเสีย ในปี พ.ศ. 2549
5. เพื่อศึกษาบทบาทของสื่อพิธีกรรมในฐานะที่เป็นสื่อในการแก้ปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสียของชาวไท-ยวน อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสระบุรี ในปี พ.ศ. 2549
6. เพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นและความยั่งยืนของการรักษาสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลมาจากสื่อพิธีกรรมในปี พ.ศ. 2549

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีกลุ่มตัวอย่างรวมทั้งสิ้นจำนวน 20 ท่าน ทั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Information Interview) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Observation) จากกิจกรรมต่างๆ ของชาวไท-ยวน เช่น พิธีกรรมลอยกระทง พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ การประชุมจัดงานสืบชะตาแม่น้ำ รวมทั้งใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารรายงานกิจกรรมและการประชุม (Documentary Analysis)

9.1 สรุปผลการวิจัย

จากผลการวิจัยทำให้ได้ข้อสรุปในประเด็นต่างๆ ตามที่ได้กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ โดยผู้วิจัยจะขอนำเสนอข้อสรุปผลการวิจัย โดยแบ่งเป็น 5 ส่วน ดังนี้

- ส่วนที่ 1 บริบทชุมชนของชุมชนบ้านต้นตาล
- ส่วนที่ 2 การอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไทย-ยวนก่อนปี พ.ศ. 2549
- ส่วนที่ 3 กระบวนการทำงานของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี
- ส่วนที่ 4 กระบวนการสื่อสารของคาราวานกิจกรรมและสื่อพิธีกรรมที่ชาวไทย-ยวน อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ใช้ในการแก้ปัญหาแม่น้ำน้ำเน่าเสียในปี พ.ศ. 2549
- ส่วนที่ 5 บทบาทของสื่อพิธีกรรมในฐานะที่เป็นสื่อในการแก้ปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสียของ ชาวไทย-ยวน อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ในปี พ.ศ. 2549
- ส่วนที่ 6 ผลที่เกิดขึ้นและความยั่งยืนของการรักษาลิ่งแวดล้อมที่เป็นผลมาจากสื่อพิธีกรรมในปี พ.ศ. 2549

ส่วนที่ 1 บริบทชุมชนของชุมชนบ้านต้นตาล

ชุมชนไทย-ยวนแห่งบ้านต้นตาล ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี เป็นกลุ่มชนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2347 ปัจจุบันเป็นชุมชนขนาดเล็กมีพื้นที่ทั้งหมด 7,935 ไร่ หรือ 9.75 ตารางกิโลเมตร และมีแม่น้ำป่าสักไหลผ่านทางตอนใต้ของพื้นที่

ในอดีตชาวไทย-ยวนส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา เมื่อว่างเว้นจากการทำนาก็รับจ้างทำงานทั่วไป ทอผ้าไว้ใช้เองและบางส่วนก็นำไปขาย นอกจากนี้ยังมีอาชีพหาปลา รับจ้างห่าน้ำ/ตักน้ำใส่โอ่งทำสวน โดยพบว่า ชาวบ้านใช้ชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติ โดยเฉพาะแม่น้ำป่าสักที่ชาวบ้านใช้น้ำจากแม่น้ำทั้งการอุปโภคและบริโภค ไม่ว่าจะเพื่อการเกษตร การดำรงชีพในชีวิตประจำวัน อาทิ ต้มกิน อาบน้ำ ฯลฯ รวมถึงการคมนาคมที่คนในชุมชนนิยมสัญจรทางน้ำในการเดินทางออกนอกชุมชน ครั้นเมื่อความเจริญก้าวเข้าสู่ชุมชน อาทิ มีตัดถนนผ่านหมู่บ้าน รวมถึงการมีน้ำประปาที่เริ่มเข้ามาในชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 ทำให้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป กล่าวคือ ชาวบ้านหันมาใช้ถนนเป็นเส้นทางหลักในการสัญจรไปมาระหว่างหมู่บ้านและภายนอกชุมชน และใช้น้ำประปาแทนน้ำจากแม่น้ำป่าสัก และในปัจจุบันประชาชนในหมู่บ้านก็หันมาทำงานในโรงงานและรับราชการเป็นหลัก

แม้วิถีชีวิตจะเปลี่ยนไปตามความเจริญที่ย่างกรายเข้ามา แต่สายสัมพันธ์ระหว่างหลังคาเรือนแบบพึ่งพาอาศัยกันยังคงมีให้เห็นในปัจจุบัน โดยพบว่าชุมชนไท-ยวน แห่งบ้านต้นตาล มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ ซึ่งสังเกตได้จากสรรพนามในการเรียกขานผู้สูงอายุที่มีโชติญาติของตน ก็ใช้ระบบเครือญาติเค้ามาร่วมช่วยสร้างความสนิทสนมระหว่างคนในชุมชน โดยพบว่าชุมชนไท-ยวนมีการใช้การสื่อสารกลุ่มย่อยมากที่สุด

อีกทั้งชุมชนไท-ยวนแห่งนี้ยังดำรงรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ตัวเองไว้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นภาษาพูด ศิลปะการแสดง อาทิ การรำไทพอง การฟ้อนนำต่างๆ การแสดงสะล้อ ซอ ซึง ฯลฯ การทอผ้า ประเพณีทานขันข้าว ประเพณีลอยกระทง ทั้งนี้ทางชุมชนยังมีการจัดตั้งกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน กลุ่มทอผ้าบ้านต้นตาล และมีหนังสือบันทึกประวัติที่มาและประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ชาวไท-ยวน รวมถึงการติดต่อกับกลุ่มไท-ยวนทางภาคเหนือ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วนส่งผลให้ชุมชนไท-ยวนสามารถรักษาประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ให้ดำรงอยู่ได้จวบจนปัจจุบัน รวมถึงความเชื่อในเรื่องผีแม่น้ำและตัวแม่น้ำผ่านการสั่งสอนและพิธีกรรมลอยกระทงที่ใช้เป็นกุศโลบายในการปลุกฝังให้ลูกหลานดูแลรักษาแม่น้ำอันเป็นทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

นอกจากนี้ชุมชนบ้านต้นตาลยังรู้จักกับกลุ่มรักษ่าป่าสักที่เกิดขึ้นเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะแม่น้ำป่าสัก โดยพบว่าปัจจุบันสมาชิกกลุ่มรักษ่าป่าสักบางส่วนก็เป็นคนในชุมชนบ้านต้นตาล

ส่วนที่ 2 การอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไทย-ยววก่อนปี พ.ศ. 2549

1. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสีย

เมื่อมีประเด็นปัญหาเรื่องแม่น้ำป่าสักเน่าเสียเกิดขึ้นในชุมชน ทางชุมชนก็มีวิธีการแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่างๆ โดยพบว่าปัจจัยที่ทำให้แม่น้ำป่าสักเน่าเสีย ได้แก่

- เกิดจากการสร้างเขื่อนพระราม 6 ที่อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ที่อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ทำให้แม่น้ำป่าสักกลายเป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ ส่งผลให้ลักษณะการไหลของน้ำเปลี่ยนไป คือ แต่เดิมที่สายน้ำสามารถไหลออกสู่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้ ก็ถูกปิดกั้นทำให้สายน้ำหยุดนิ่งอยู่ในอ่างใบใหญ่ ส่งผลให้เกิดปัญหาน้ำเสีย

- เกิดจากการประกอบอาชีพ อาทิ การเลี้ยงปลาในกระชัง เกษตรกรรมน้ำใช้สารเคมี โรงงานริมน้ำปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำ การมีระบบสาธารณสุขไม่ครบถ้วนแสดงถึงความเจริญที่เข้ามายังชุมชน

- เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านพฤติกรรมของคนในชุมชน อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัจจัยการสร้างเขื่อนและการประกอบอาชีพ ที่เป็นสาเหตุระดับโครงสร้าง ทำให้ส่งผลให้คนในชุมชนขาดจิตสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกันอันเป็นสาเหตุระดับปัจเจก

2. ผลกระทบจากปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสีย

- ผลกระทบต่อการประกอบอาชีพ

ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสียโดยตรง ได้แก่ อาชีพเลี้ยงปลาในกระชัง อาชีพทำการเกษตร โดยพบว่าผู้ที่ตื่นตัวมากที่สุดต่อปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสียและเรียกร้องให้เกิดการแก้ปัญหาคือ ผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงปลาในกระชัง เนื่องจากเป็นอาชีพที่มีค่าใช้จ่ายสูง และเมื่อน้ำในแม่น้ำเน่าเสียส่งผลให้ปลาตายทำให้ผู้ประกอบการขาดทุนส่งผลต่อรายได้ในการยังชีพของตนเอง ในขณะที่เดียวกันเกษตรกรที่ปลูกพืชริมน้ำ ซึ่งก็ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโดยตรงเช่นกันกลับไม่ตื่นตัวต่อปัญหานี้เท่าใดนัก เนื่องจากปัญหาแม่น้ำเน่าเสียไม่ส่งผลกระทบต่อรายได้ของตนเอง จะมีก็แต่ปัญหาในเรื่องขยะลอยมาติดซึ่งก็แก้ปัญหาด้วยการเขี่ยให้ออกไปเท่านั้น

- ผลกระทบต่อการใช้ชีวิตประจำวัน

ได้แก่ ผู้ที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำ รวมถึงผู้ที่ยังคงใช้ประโยชน์จากแม่น้ำป่าสักในปัจจุบันที่ประสบปัญหาเรื่องของคราบสกปรกและกลิ่นเหม็นที่มารบกวนทำให้ไม่ได้รับความสะอาดสบายดังเดิม นอกจากนี้ยังมีคนในชุมชนที่แม้ปัจจุบันจะไม่ได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำโดยตรง แต่พฤติกรรมการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนไปจากแต่ก่อนก็ยังสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบจากปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย

สรุปได้ว่า คนในชุมชนต่างก็ได้รับผลกระทบจากปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย แต่จะตื่นตัวมากหรือน้อยนั้นก็ขึ้นอยู่กับความคิดเห็นส่วนตัวว่าปัญหานั้นส่งผลกระทบต่อตนเองมากน้อยแค่ไหน ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า กลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบโดยตรง อันได้แก่ ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง และผู้ที่อาศัยริมน้ำ ต่างก็เป็นกลุ่มคนที่ยังคงพึ่งพาทรัพยากรน้ำโดยตรงและเป็นผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจึงตระหนักและเรียกร้องให้สังคมได้รับรู้ ในขณะที่เดียวกันยังมีกลุ่มคนบางส่วนที่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป เช่น เมื่อน้ำในแม่น้ำป่าสักเสียก็หันมาใช้น้ำประปาแทน เป็นต้น รวมถึงเกษตรกรริมน้ำที่ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโดยตรง ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มที่เสียผลประโยชน์น้อยในแง่การใช้ประโยชน์จากแม่น้ำป่าสักจึงปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

3. การแก้ปัญหาของคนในชุมชน

- การปลูกฝังจิตสำนึกรักษ์แม่น้ำ

ชุมชนไท-ยวนมีการปลูกฝังจิตสำนึกการดูแลรักษาแม่น้ำให้แก่เยาวชนซึ่งเป็นลูกหลานของตนโดยการสอนสั่งในครอบครัว การสอนสั่งผ่านเสียงตามสาย การทำกิจกรรมร่วมกัน และใช้ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์รวมถึงความศรัทธาในพิธีลอยกระทงในการแก้ปัญหาในระดับปัจเจกที่ชุมชนคาดหวังที่จะส่งผลกระทบต่อระดับโครงสร้าง กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีจิตสำนึกในการดูแลรักษาแม่น้ำแล้วก็จะสามารถรวมพลังในการอนุรักษ์แม่น้ำซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติของตนได้ต่อไป

- การร้องเรียนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ชาวบ้านในชุมชนได้มีการแก้ปัญหาโดยการเข้าพบ ร้องเรียนต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมถึงการใช้สื่อทันสมัยอย่างเว็บไซต์ในการเข้าถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสื่อสารได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในการแก้ปัญหาของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการใช้สื่อทันสมัยอย่างเว็บไซต์ การใช้สื่อบุคคลโดยการเข้าร้องเรียนโดยตรง ซึ่งผลจากการแก้ปัญหานั้นก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสียได้อย่างจริงจัง

- การรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนที่ชัดเจน : เครือข่ายอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักสระบุรี หรือ กลุ่มรักษ์ป่าสัก

กลุ่มรักษ์ป่าสักเป็นการรวมตัวของกลุ่มคนในเขตอำเภอเสนาให้ รวมทั้งชาวบ้านในบ้านต้นตาลที่ตระหนักในปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย โดยใช้หลักการทำงานแบบบูรณาการ กล่าวคือ ใช้ทั้งการรณรงค์ กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และความเชื่อในเรื่องของพิธีกรรมมาผสมผสานให้เกิดเป็นการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ที่จัดทำขึ้นนั้นครอบคลุมทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นส่วนราชการ ส่วนชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ ส่วนชาวบ้านทั่วไป ส่วนผู้ประกอบการ อาทิ การเชิญชวนให้ผู้ที่อาศัยริมน้ำเข้ามามีส่วนร่วมกับภาคราชการในการเก็บขยะในแม่น้ำ การใส่จุลินทรีย์ EM ลงในแม่น้ำ การจัดเวทีสาธารณะเพื่อสะท้อนปัญหาแม่น้ำให้กลุ่มคนทั่วไปได้รับรู้ การจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ การปลูกฝังจิตสำนึกรักษ์แม่น้ำสู่เยาวชนผ่านความร่วมมือจากโรงเรียน รวมถึงการสร้างกลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำต่อไป

4. ผลจากการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไทย-ยวนก่อนปี พ.ศ. 2549

4.1 ระดับปัจเจก

- บุคคลมีจิตสำนึกรักษ์แม่น้ำมากขึ้น และถ่ายทอดไปยังผู้อื่น

การแก้ปัญหาในระดับปัจเจกที่ชาวบ้านขาดจิตสำนึกในการรักษาม้ำของทางชุมชนที่มีการสอนสั่งในครอบครัว การสั่งสอนผ่านสื่อชุมชนและสื่อพิธีกรรมลอยกระทง และกลุ่มรักษ์ป่าสักที่มีการรณรงค์ ให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำ และใช้สื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำทำให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกและตระหนักในคุณค่าของแม่น้ำมากขึ้น และยับยั้งบทบาทจากผู้ใช้น้ำที่ติมา

เป็นผู้สอดส่องดูแลแม่น้ำอีกด้วย อันแสดงให้เห็นว่าผู้ใช้น้ำได้ขยับบทบาทขึ้นมาในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งการขยับบทบาทมาเป็นผู้สอดส่องดูแลแม่น้ำนี้ แสดงให้เห็นขอบเขตของกิจกรรมที่ยังอยู่ในระดับเดียวกับแม่น้ำ แต่ยังไม่ได้ขยายไปสู่กิจกรรมอื่นๆ

4.2 ระดับโครงสร้าง

- โรงงานต้นตัว

การเปิดเวทีสาธารณะของกลุ่มรักษ์ป่าสักให้บุคคลทั้งภายในและภายนอกรับรู้ถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำป่าสักเป็นการกระตุ้นให้ผู้ประกอบการหันมามองคุณภาพของแม่น้ำ อันเป็นผลมาจากการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานของตน ส่งผลให้บางโรงงานมีการใช้เครื่องบำบัดน้ำ

- ชุมชนต้นตัว

ปัญหาจากการกลายสภาพเป็นอ่างเก็บน้ำของแม่น้ำป่าสักช่วงจังหวัดสระบุรี ที่เป็นแหล่งรองรับของเสียจากทั้งชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้แม่น้ำเกิดปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย ทางกลุ่มรักษ์ป่าสักแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการรณรงค์ให้ชาวบ้านหันมาดูแลรักษาแม่น้ำ อาทิ การสนับสนุนให้ชาวบ้านทำการเกษตรแบบปลอดสารพิษ การใส่จุลินทรีย์ EM เพื่อเร่งการย่อยสลายของเสียในแม่น้ำ การสนับสนุนให้ใช้วิธีสิ่งแวดล้อมช่วยสิ่งแวดล้อม ซึ่งทางกลุ่มรักษ์ป่าสักได้ใช้รูปแบบการสื่อสารแบบ Words of Mouth ซึ่งเป็นวิธีการบอกต่อเมื่อชาวบ้านทำแล้วเห็นว่าดี และผลจากการรณรงค์นี้พบว่า ทำให้ชาวบ้านเริ่มหันมาทำตามกันมากขึ้น

เห็นได้ว่าเมื่อมีประเด็นปัญหาเรื่องแม่น้ำป่าสักเน่าเสียเกิดขึ้นในชุมชน ทางชุมชนก็ไม่ได้นิ่งนอนใจต่างก็มีกลวิธีในการแก้ปัญหาหลากหลายวิธี อีกทั้งยังมีกลุ่มรักษ์ป่าสักที่เข้ามาแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น แต่การแก้ปัญหานั้นก็เป็นไปในรูปแบบที่ต่างคนต่างทำ ยังไม่มีการพูดเรื่องประเด็นสิ่งแวดล้อมร่วมกันจึงทำให้การแก้ปัญหาไม่ได้ผลเท่าที่ควร

ส่วนที่ 3 กระบวนการทำงานของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี

ในการศึกษากระบวนการทำงานของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ผู้วิจัยใช้แนวคิดการประเมินกระบวนการเป็นแนวทางเพื่อทำความเข้าใจองค์ประกอบและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของโครงการ ดังนี้

1. สถานที่ในการจัดกิจกรรม

โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักและสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน โดยมีพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรม คือ ชุมชนต้นตาลและบ้านท่าราบ ฉะนั้น พื้นที่หลักในการดำเนินกิจกรรมคือ ชุมชนต้นตาลและพิพิธภัณฑสถานบ้านไท-ยวน ซึ่งมีความสอดคล้องกับการดำเนินกิจกรรมของโครงการ ที่เป็นการทำงานร่วมกับชุมชน ฉะนั้นสถานที่ในการจัดกิจกรรมก็ควรอยู่ในพื้นที่ของชุมชนเพื่อความสะดวกและคุ้นเคยของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ที่จะทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมรู้สึกซึมซับไปกับบรรยากาศแวดล้อมและประวัติศาสตร์ของตน นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้อุทยานแห่งชาติพระพุทธฉาย เป็นพื้นที่จัดกิจกรรม "เข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก" เนื่องจากกิจกรรมนี้ถูกออกแบบให้มีฐานการเรียนรู้ 4 ฐาน จึงจำเป็นต้องใช้สถานที่ที่มีบริเวณกว้างขวาง ฉะนั้น อุทยานแห่งชาติพระพุทธฉาย ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากชุมชนเท่าใดนักจึงเป็นสถานที่ที่ลงตัว เนื่องจากสะดวกต่อการเดินทาง และมีพื้นที่กว้างขวางสามารถรองรับคนได้จำนวนมาก อีกทั้งยังมีบึงน้ำขนาดใหญ่สำหรับการทำฐานกิจกรรมที่คณะทำงานได้กำหนดไว้

2. ผู้เกี่ยวข้อง

2.2.2 เครือข่ายภายนอกชุมชน มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯ ในฐานะผู้ที่คอยสนับสนุนการประกอบกิจกรรม ให้กำลังใจ เข้าร่วมชม และร่วมสังเกตการณ์ ได้แก่ ประชาชนชาวบ้านจากชุมชนใกล้เคียง เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรม เจ้าหน้าที่โครงการสื่อพื้นบ้าน สื่อสารสุขเขตพื้นที่ภาคกลาง เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล นายอำเภอ

2.2.2 เครือข่ายภายในชุมชน มีบทบาทหน้าที่ในการร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในโครงการฯ โดยตรง แบ่งเป็นคณะทำงานและผู้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งเป็นตัวแทนจากกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ ชาวบ้านทั่วไป กลุ่มรักษ์ป่าสัก เยาวชนรักษ์ป่าสัก เยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-

ยวน ปราชญ์ชาวบ้าน แกนนำชุมชน กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ ได้แก่ ชาวบ้านริมน้ำ เกษตรกรริมน้ำ ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง

3. การวางแผนกิจกรรม

จากการศึกษารูปแบบการวางแผนกิจกรรมของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่าชุมชนมีการขับเคลื่อนโครงการด้วยการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก ที่มีแนวคิด/องค์ประกอบย่อยที่ทำงานประสานกันเป็นโครงข่าย โดยแบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

a. **เตรียมความพร้อม** คณะทำงานได้ใช้หลักขยับปัญญาก่อน ค่อยย้อนมาเชื่อมโยงกาย เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ชุมชนและคณะทำงาน จากนั้นจึงใช้ต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาก่อนเกิดเป็นคาราวานกิจกรรม ซึ่งสอดคล้องกับหลักการคิดค้นกิจกรรมอย่างมีที่มาที่ไป โดยใช้หลักสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรมเป็นหลักในการคิดและดำเนินกิจกรรม กระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกนี้ปรากฏอยู่ในกิจกรรมเวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน

b. **ดำเนินกิจกรรม** คณะทำงานได้ใช้หลักขยับปัญญาก่อน ค่อยย้อนมาเชื่อมโยงกาย เพื่อต่อยอดความรู้ความเข้าใจในเรื่องสื่อพื้นบ้านให้แก่คนในชุมชนอีกครั้งในกิจกรรมเวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก จากนั้นดำเนินกิจกรรมต่างๆ ด้วยกรอบแนวคิดของหลักการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก ดังนี้

- **หลักการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ ๆ ให้แก่ชุมชน** ปรากฏในกิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนศิลปะการรำไทวน การแสดงละคร ชอ ซิง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออก กิจกรรมเวทีผู้ได้รับผลกระทบจากน้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไข ปัญหา กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก และกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ

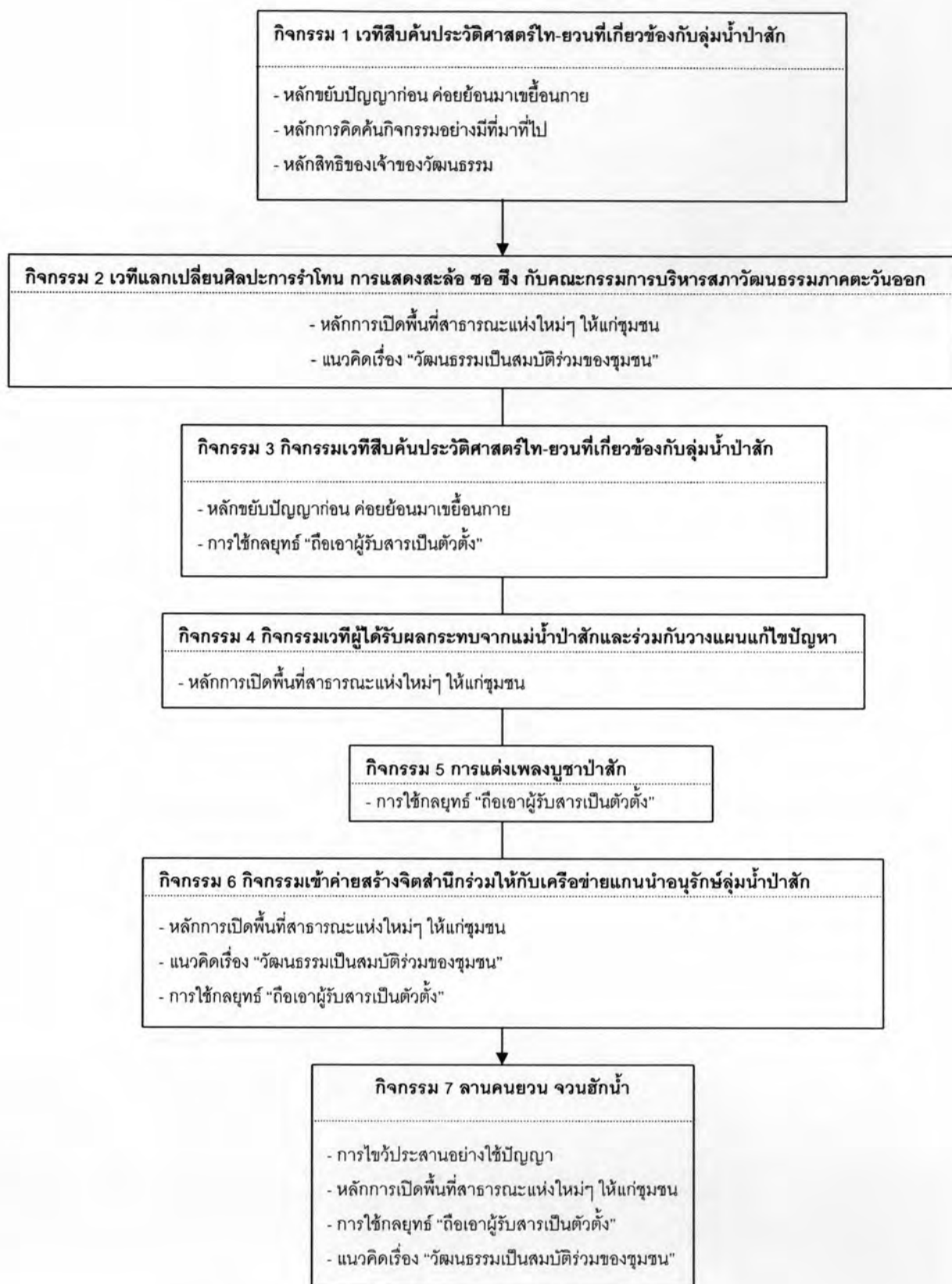
- **การใช้กลยุทธ์ “ถือเอาผู้รับสารเป็นตัวตั้ง”** ปรากฏในกิจกรรมเวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก เวทีการแต่งเพลงบูชาป่าสัก กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก และกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ

- แนวคิดเรื่อง “วัฒนธรรมเป็นสมบัติร่วมของชุมชน” ปรากฏในเวที แลกเปลี่ยนศิลปปะการำไทون การแสดงละคร ซอ ซึ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาค ตะวันออก เวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก เวทีการแต่งเพลงบูชาป่าสัก และกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ

- การใช้กลยุทธ์ “ไขว้ประสานอย่างใช้ปัญญา” (Hybridization) ปรากฏในเวทีแลกเปลี่ยนศิลปปะการำไทอน การแสดงละคร ซอ ซึ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภา วัฒนธรรมภาคตะวันออก เวทีผู้ได้รับผลกระทบจากน้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหา กิจกรรมแต่งเพลงบูชาป่าสัก และกิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ ลุ่มน้ำป่าสัก

c. กิจกรรมปิดท้าย คาราวานกิจกรรมปิดท้ายด้วยงานลานคนยวน จวนฮักน้ำ ซึ่ง ถือเป็นกรสรุปกิจกรรมต่างๆ ที่ผ่านมา โดยนำมาแสดงไว้ในกิจกรรมนี้ และพบว่ามีการใช้แนวคิด หลักการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก ดังนี้ การใช้กลยุทธ์ “ไขว้ประสานอย่างใช้ปัญญา” (Hybridization) แนวคิดเรื่อง “วัฒนธรรมเป็นสมบัติร่วมของชุมชน” การใช้กลยุทธ์ “ถือเอาผู้รับ สารเป็นตัวตั้ง” และหลักการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ๆ ให้แก่ชุมชน

หลักการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกที่ทำงานประสานกันเป็นโครงข่ายในคาราวานกิจกรรม สามารถแสดงเป็นแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 61 แผนภาพกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก

4. พิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2549

กิจกรรมพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นในปี 2549 นี้ ผู้วิจัยนำเสนอโดยการนำคุณลักษณะของสื่อพิธีกรรมที่ปรากฏในทฤษฎีหน้าที่นิยมของสื่อพื้นบ้าน มาช่วยอธิบาย ดังนี้

4.1 ประเภทของพิธีกรรม

พิธีสืบชะตานี้จึงจัดเป็นพิธีกรรมแบบเต็มตัว เนื่องจากมีทั้งการใช้สื่อพิธีกรรม สื่อการแสดง สื่อนิทรรศการ สื่อกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการจัดงานคือเพื่อเป็นการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักและสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน

4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับชีวิตจริง

พิธีสืบชะตาแม่น้ำสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนไท-ยวนมีวิถีความเป็นอยู่ผูกพันกับลุ่มน้ำป่าสักนับแต่อดีต และเมื่อเกิดปัญหาแม่น้ำเน่าเสียชุมชนก็ได้เลือกใช้พิธีสืบชะตาแม่น้ำโดยการประยุกต์มาจากการสืบชะตา/บ้าน/เมือง ซึ่งเป็นพิธีกรรมของทางเหนือ อันสะท้อนให้เห็นว่าคนไทย-ยวนนี้ยังคงสืบทอดศิลปวัฒนธรรมรวมทั้งคติความเชื่อจากบรรพบุรุษของตน ซึ่งหลังจากจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์แม่น้ำป่าสักและสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน พบว่าคนในชุมชนไม่ว่าจะเป็นเยาวชนหรือผู้ใหญ่ต่างก็เกิดความตระหนักในคุณค่าของแม่น้ำและหันมาดูแลแม่น้ำกันมากขึ้น อีกทั้งวัฒนธรรมพื้นบ้านไท-ยวนก็ได้รับการสืบสานจากเยาวชนรุ่นหลัง

4.3 การตรวจสอบสภาพปัจจุบันของพิธีกรรม

พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีกรรมที่มีการปรับเปลี่ยนวัน เวลา รูปแบบ และขั้นตอนไปตามสถานการณ์ตามความเหมาะสม แสดงให้เห็นถึงลักษณะของพิธีกรรมประดิษฐ์ใหม่ ที่ไม่มีความเข้มงวดในกรรมวิธี กล่าวคือ ผู้จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำสามารถการปรับเปลี่ยนและการลดทอนขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมและองค์ประกอบของพิธีกรรมออกไปได้ตลอดเวลา ทำให้สื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำขาดความศักดิ์สิทธิ์ที่จะทำให้คนในชุมชนรู้สึกว้าสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ต้องปฏิบัติเช่นเดียวกับพิธีกรรมลอกกระทงที่ต้องจัดขึ้นในทุกวันเพ็ญเดือน 12 และต้องใช้กระทงเป็นสื่อสัญลักษณ์ในการขอมาพระแม่คงคา โดยห้ามปรับเปลี่ยนวัน และสื่อสัญลักษณ์โดยเด็ดขาด

4.4 ช่วงเวลา

พิธีสืบชะตาแม่น้ำจัดขึ้นเพื่อเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก โดยช่วงเวลาที่ดีไม่มีการกำหนดตายตัว แต่สาเหตุที่จัดเพราะแม่น้ำเกิดปัญหา ฉะนั้นจึงจัดขึ้นเมื่อชุมชนเห็นว่าแม่น้ำเกิดปัญหา และคนในชุมชนเห็นพ้องต้องกันให้จัดทำพิธี

4.5 พื้นที่

พิธีสืบชะตาแม่น้ำ เป็นพิธีกรรมเพื่อขอขมาแม่น้ำป่าสัก ฉะนั้นสถานที่ประกอบพิธีจึงจัดขึ้นบริเวณริมฝั่งแม่น้ำป่าสักของชุมชนบ้านต้นตาล เพราะจัดขึ้นโดยคนในชุมชนไท-ยวนบ้านต้นตาล

4.6 ผู้เกี่ยวข้องและองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่

- **ผู้ประกอบพิธีกรรม** คือ อาจารย์พิเนตร น้อยพุทธา เป็นผู้มืบทบาทสำคัญอย่างมากในการประกอบพิธี กล่าวคือ จะต้องเป็นผู้กล่าวคำบวงสรวงเทพยดาฟ้าดินและขอขมาพระแม่คงคา โดยในวันงานจะนุ่งขาวเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งจะต้องมีความรู้ในเรื่องของพิธีกรรมและเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้การยอมรับ
- **ผู้เข้าร่วมพิธี** ได้แก่ คนในชุมชน เจ้าหน้าที่จากภาคส่วนราชการ อาทิ สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี องค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล-พระยาทศ เป็นต้น ซึ่งจะต้องแต่งกายสุภาพและสำรวมกายวาจาเมื่อเข้าสู่ปะรำพิธี
- **กระทงบายศรี/กระทง** เป็นสื่อสัญลักษณ์ในการขอขมาพระแม่คงคา
- **คำบูชาเช่นสรวง** เป็นคำกล่าวขอขมาพระแม่คงคา ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนไท-ยวนที่นอกจากจะเชื่อว่าแม่น้ำมีพระแม่คงคาสถิต ยังเชื่อว่าในโลกนี้มีเทพยดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายคอยดูแล อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงความกตัญญูในบุญคุณของผู้มีพระคุณไม่ว่าจะเป็นคุณของศาสนา คุณของบิดามารดา คุณของอาจารย์ คุณของพระมหากษัตริย์ คุณของแม่น้ำ

4.7 ระบบแบ่งงานกันทำ

แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมเป็นพื้นที่สาธารณะให้คนทุกกลุ่มได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน ดังนี้

- **พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ ปี พ.ศ. 2549** มีการใช้กระทงบายศรีแทนเครื่องเซ่นไหว้ ฉะนั้นทางชุมชนจึงต้องจัดเตรียมกระทงบายศรีและกระทงสำหรับขอขมาพระแม่คงคา ซึ่งผู้ที่รับผิดชอบทำกระทงบายศรีและกระทงก็คือผู้ปกครองของเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมเข้าค่ายฯ ที่อุทยานแห่งชาติพระพุทธฉาย โดยมีเยาวชนเป็นผู้ช่วย
- **กิจกรรมการแสดงศิลปวัฒนธรรม** ได้แก่ การรำโทน ฟ้อนบูชาป่าสัก ละลื้อ ซอซึง การตีกลองสะบัดชัย เป็นการแสดงของเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนและเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักที่ได้เข้าร่วมกับกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ที่มีการฝึกซ้อมกันเป็นประจำอยู่แล้ว
- **การจัดบอร์ดนิทรรศการ** เป็นการทำงานของเยาวชนแต่ละกลุ่มที่หลังจากสืบค้นข้อมูลและสรุปผลในกิจกรรมเข้าค่ายแล้ว ก็นำมาจัดเป็นบอร์ดนิทรรศการในวันงานลานคนยวน จวนฮักน้ำ โดยมีตัวแทนกลุ่มเป็นผู้นำเสนองานของกลุ่มตัวเอง
- **อาหารและของว่าง** สำหรับถวายภัตตาหารพระในช่วงเช้าและของว่างสำหรับผู้เข้าร่วมกิจกรรม คณะทำงานได้ติดต่อผู้ปกครองของเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมเข้าค่ายฯ เป็นผู้ทำ

4.8 ขั้นตอนของการทำกิจกรรม

- **ช่วงก่อนทำพิธีกรรม** ก่อนที่จะมีการประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 คณะทำงานได้ร่วมกันออกแบบกิจกรรมต่างๆ เพื่อเตรียมความรู้ความเข้าใจในเรื่องสื่อพื้นบ้าน และใช้ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์และสื่อพื้นบ้านของชุมชนในการเชื่อมโยงพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ รวมถึงสร้างความสมัครสมานสามัคคีให้กับคนในชุมชน ด้วยกองคาราวานกิจกรรม
- **ช่วงระหว่างทำพิธีกรรม** พิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2549 ประกอบไปด้วยการประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นอันดับแรก จากนั้นก็เป็นการแสดงศิลปวัฒนธรรมไท-ยวน อาทิ การตีกลองสะบัดชัย การฟ้อนบูชาป่าสัก การรำโทน รวมทั้งบอร์ดนิทรรศการซึ่งเป็นการสรุปเนื้อหาจากกิจกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนของเยาวชนผู้เข้าร่วมโครงการ โดยเยาวชนซึ่งเป็นตัวแทนแต่ละกลุ่มจะกล่าวบรรยายหัวข้อของตนเองให้ผู้ร่วมงานฟัง
- **ช่วงหลังทำพิธีกรรม** คุณพนิดา ศรีธรรมมา เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผู้ประสานงานโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบได้ทำการสรุปและประเมินผลการดำเนินงาน

ร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย ผู้ปฏิบัติงาน และผู้มีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง โดยพบว่า ผู้สูงอายุ ปราชญ์ชาวบ้าน แกนนำชุมชน และเยาวชนมีความรู้ความเข้าใจในแหล่งน้ำและวิถีชีวิตไท-ยวนมากขึ้นกว่าเดิม และชุมชนยังยินดีให้ความร่วมมือในการรักษาแม่น้ำควบคู่ไปกับสืบสานวัฒนธรรมของตน อีกทั้งปัจจุบันยังได้มีการรื้อฟื้นเนื้อหาและคุณค่าของแหล่งน้ำกับวิถีชีวิตไท-ยวน ได้แก่ วิถีชีวิตไท-ยวนกับลุ่มน้ำ ป่าสัก กลไกการรักษา้ำในอดีตและปัจจุบัน การใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำ รวมถึงพระราชพิธีตักพลีกรรม

4.9 เนื้อหา-ความหมาย-คุณค่า ได้แก่

ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีต้นไม้แห่งคุณค่ามาทาบวัดกับพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 เพื่อแสดงให้เห็นถึงเนื้อหา/คุณค่า/ความหมายของสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ อันสะท้อนให้เห็นถึงผลจากการดำเนินคาราวานกิจกรรม ดังนี้

- **ส่วนที่มองเห็นได้ (Visible)** ได้แก่ส่วนที่อยู่เหนือพื้นดิน คือ ลำต้น ดอกใบ กิ่งก้าน ผล ส่วนนี้เรียกว่า "รูปแบบ (form)" ส่วนที่มองเห็นได้ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2549 ได้แก่ พิธี สืบชะตาแม่น้ำ การแสดงพื้นบ้านของชาวไท-ยวน ได้แก่ การรำไทวน การแสดงระล้อ ซอ ซึ่งการตีกลองระบัดชัย ฟ้อนบูชาป่าสัก และนิทรรศการให้ความรู้

- **ส่วนที่มองไม่เห็น (Invisible)** ได้แก่ส่วนที่อยู่ใต้พื้นดิน คือ รากแก้ว รากฝอย ส่วนนี้เรียกว่า "เนื้อหา/คุณค่า/ความหมาย" ซึ่งในคาราวานกิจกรรมก็ได้สอดแทรกเนื้อหาสาระไว้มากมายและสะท้อนผ่านงานวันกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ ดังนี้ สร้างความตระหนักและเห็นคุณค่าของแม่น้ำป่าสัก สร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตน เสริมสร้างการสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน สร้างความรู้สึกในการเป็นเจ้าของวัฒนธรรมและแม่น้ำป่าสักร่วมกัน และสร้างความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน

4.10 อารมณ์/จังหวะ

พิธีสืบชะตาแม่น้ำ มีผู้ประกอบพิธีเปรียบเหมือนการแสดงเดี่ยวไมโครโฟนที่ต้องสร้างความรู้สึกร่วมให้ผู้ชมหรือผู้เข้าร่วมในพิธีรู้สึกซึมซับไปกับการประกอบพิธีกรรมเพื่อขมาพระแม่คงคา โดยมีแม่น้ำป่าสักเป็นฉากและผู้เข้าร่วมในพิธีเป็นผู้ชมและมีส่วนร่วมในการแสดงตอนท้ายคือ

การ ลอยกระทงเพื่อชมพระแม่คงคาพร้อมกัน ฉะนั้นผู้ประกอบการพิธีจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างความรู้สึกให้ผู้ชมหรือผู้เข้าร่วมในพิธีมีอารมณ์ร่วมไปกับความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม

5. รูปแบบของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี

จากการศึกษาการวางนิกิจกรรมและพิธีสืบชะตาแม่น้ำของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรีพบว่า

พิธีสืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นในปี พ.ศ. 2549 เป็นพิธีกรรมทางศาสนาที่แฝงไว้ด้วยคติความเชื่อในเรื่องศาสนาและเรื่องผีของชาวไทย-ยวน ที่ประกอบไปด้วยการวางนิกิจกรรม 7 กิจกรรม ที่มีการใช้หลักการทางงานวัฒนธรรมเชิงรุกในการขับเคลื่อนกิจกรรม โดยมีการเชื่อมประสานสื่อพื้นบ้าน อาทิ การแต่งเพลงบูชาป่าสักผ่านดนตรีพื้นบ้าน การรำไท่น การแสดงชะล้อ ซอ ซึง กับการใช้สื่อพิธีกรรม สืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นเพียงปีละครั้งเท่านั้น มาก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหาแม่น้ำ ป่าสักเน่าเสีย ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ นิพนธ์ สัมมา และคณะ (2534) ที่กล่าวว่า พิธีกรรมกับการสื่อสารมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง จนอาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรมคือรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารทางสังคม โดยอาศัยกิจกรรมเป็นสื่อกลาง ถือเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่มนุษย์คิดค้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารทางสังคมและเป็นกระบวนการกลมกลืนทางสังคม (Socialization) ที่ทำให้คนจำนวนมากมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยการประพฤติปฏิบัติตามแนวคิด ความเชื่อสืบๆ กันมา แต่การสื่อสารโดยพิธีกรรมจะให้ผลลึกซึ้งกว่า เพราะนอกจากจะได้รับการสื่อสารโดยตรงแล้ว ยังจะได้รับการสื่อสารโดยอ้อมที่จะทำให้เกิดความรู้สึกและอารมณ์อีกด้วย

ทั้งนี้คณะทำงานได้ออกแบบกิจกรรมต่างๆ โดยใช้เวลาตลอดทั้งปี เพื่อช่วยกระตุ้นจิตสำนึกการอนุรักษ์แม่น้ำของผู้เข้าร่วมกิจกรรมก่อนที่จะนำไปสู่พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ โดยพบว่าภายในวันงานลานคนยวน จวนอักษมน้ำ มีการใช้สื่อประเภทต่างๆ ดังนี้

- **สื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ** เพื่อเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์แม่น้ำ ทั้งนี้ภายในพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำยังมีการใช้กระทงและกระทงบายศรี เพื่อเป็นสื่อสัญลักษณ์แทนการขอขมาพระแม่คงคา ซึ่งการจัดทำกระทงและกระทงบายศรีนี้พบว่าเป็นผลพวงจากการจัดกิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมกับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก

- **สื่อการแสดง** ได้แก่ การรำไท่น การแสดงชะล้อ ซอ ซึง การ ตีกลองสะบัดชัย ฟ้อนบูชาป่าสัก เพื่อแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมไทย-ยวนและวิถีชีวิตที่มีความผูกพันกับสายน้ำ ซึ่งการแสดงเหล่านี้เป็นผลพวงมาจากการทำกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

- การรำโทนการแสดงละคร ซอ ซึ่งและการตีกลองสะบัดชัย เป็นผลพวงจากการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนศิลปะการรำโทน การแสดงละคร ซอ ซึ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

- พ็อนบูชาป่าสัก เป็นผลพวงจากการจัดกิจกรรมการแต่งเพลงบูชาป่าสัก

• สื่อนิทรรศการ ถือเป็นสื่อใหม่ที่ปรากฏในการทำพิธีกรรม ซึ่งในกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ ได้มีการจัดบอร์ดนิทรรศการให้ความรู้ โดยแบ่งเป็นหัวข้อต่างๆ ดังนี้ พิธีตั้งพลีกรรม ประเพณีการเล่นและการแสดง ประโยชน์ของการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก ความเชื่อเกี่ยวกับน้ำ การ แต่งกายและอาหาร ความสัมพันธ์ของคนไทย-ยวนกับแม่น้ำป่าสัก ประวัติความเป็นมาของคนไทย-ยวน แผนที่ตำบลต้นตาลของหมู่บ้านที่ติดกับแม่น้ำป่าสัก ปัญหาของแม่น้ำป่าสัก และการแก้ปัญหาของแม่น้ำ โดยมีเยาวชนซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มออกมานำเสนอความรู้ในหัวข้อนั้นๆ ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมฟัง อันเป็นผลพวงมาจากกิจกรรมสืบค้นประวัติศาสตร์ไทย-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก

หากพิจารณาองค์ประกอบของกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ พบว่าเป็นรูปแบบของประเพณีประดิษฐ์ ซึ่งเป็นการประยุกต์ใช้ของเก่าในเงื่อนไขหรือบริบทใหม่ หรือการใช้รูปแบบเก่าเพื่อจุดประสงค์ใหม่ และมีรูปแบบสอดคล้องตามแบบแผนการปรับประสาน (Hybridization) ที่มีลักษณะเป็นลูกผสมด้วยการนำคุณลักษณะบางอย่างจากของเก่าหรือก็คือวัฒนธรรมไทย-ยวนมาบวกผสมกับคุณลักษณะบางอย่างจากของใหม่หรือก็คือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แล้วผสมผสานออกมาเป็นลูกผสม ทำให้พิธีสืบชะตาของชาวไทย-ยวนในปี 2549 มีความโดดเด่นทั้งในเรื่องกระบวนการและการสร้างจิตสำนึกให้แก่คนในชุมชน กล่าวคือ แต่เดิมสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำจะมีรูปแบบการประกอบพิธีด้วยพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์ และการแสดงตนเพื่อขอขมา แต่ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำของชาวไทย-ยวนในปี พ.ศ. 2549 นี้มีการนำกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกมาปรับประยุกต์ใช้กับสื่อพิธีกรรมด้วยการจัดให้มีกิจกรรมทั้ง 6 กิจกรรม และขยายผลเป็นสื่อการแสดงและสื่อนิทรรศการที่มีในงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งเป็นการเพิ่มวัตถุประสงค์ในการจัดพิธีกรรมเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นการสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้านของตนรวมทั้งเป็นการสร้างความรู้สึกร่วมกันอีกด้วย

ส่วนที่ 4 กระบวนการสื่อสารของคาราวานกิจกรรมและสื่อพิธีกรรมที่ชาวไท-ยวน อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี ใช้ในการแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย

1. เครือข่ายการสื่อสาร

การรวบรวมกลุ่มต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชนให้เข้ามาดำเนินกิจกรรมร่วมกัน สอดคล้องกับแนวคิดเครือข่ายการสื่อสาร โดยพบว่าชุมชนมีการใช้เครือข่ายการสื่อสาร ดังนี้

- เครือข่ายการสื่อสารแบบมีศูนย์กลาง แบบวงล้อ เกิดขึ้นในช่วงแรกของการรวบรวมกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชนเพื่อจัดตั้งโครงการ และเกิดขึ้นในช่วงการรวมกลุ่มต่างๆ ในชุมชนเพื่อมาทำกิจกรรมแต่ละกิจกรรม
- เครือข่ายการสื่อสารแบบกระจายอำนาจ แบบวงกลม เกิดขึ้นในขั้นตอนการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันระหว่างกลุ่มต่างๆ ในชุมชน และในขั้นตอนการดึงกลุ่มองค์กรภายนอกเข้ามาทำกิจกรรมและเกิดขึ้นในขั้นตอนการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน

2. การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

จากการศึกษากระบวนการสื่อสารของคาราวานกิจกรรมผู้วิจัยพบว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการทำงานให้ขับเคลื่อนไปได้ด้วยดี และหากแบ่งระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนก็สามารถแบ่งได้ดังนี้

- การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ใช้สาร (Audience/Receiver/Users) เกิดขึ้นในกิจกรรมเวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน โดยผู้ร่วมกิจกรรมมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร เวทีแลกเปลี่ยนศิลปะการรำไท่น การแสดงละคร หอ ซึ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในขั้นตอนการฝึกซ้อมเยาวชนมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร
- การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่งสาร/ผู้ผลิต/ผู้ร่วมผลิต/ผู้ร่วมแสดง (Sender/Producer/Co-producer/Performance) เกิดขึ้นในกิจกรรมเวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน โดยผู้ประสานงานโครงการมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่งสาร เวทีแลกเปลี่ยนศิลปะการรำไท่น การแสดงละคร หอ ซึ่ง กับคณะกรรมการบริหาร

สภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยในขั้นตอนการฝึกซ้อมผู้ใหญ่มิมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่งสาร ส่วนในขั้นตอนการแสดงให้เห็นบุคคลภายนอกชมผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมแสดง เวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก พบว่าเยาวชนมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมผลิตสื่อ กิจกรรมการแต่งเพลงบูชาป่าสัก โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมผลิตและร่วมแสดง เช่นเดียวกับกิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก และกิจกรรมลานคนยวน จวนอ๊กน้ำ

- การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย (Policy Maker/Planner) เกิดขึ้นในกิจกรรมเวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน ที่คณะทำงานและทีมงาน สพส. มีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดกิจกรรม เช่นเดียวกับกิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนมีส่วนร่วมในฐานะนี้ในเวทีผู้ได้รับผลกระทบจากน้ำป่าสัก และร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหา

นอกจากนี้ยังพบว่ารูปแบบการสื่อสารที่เกิดขึ้นในกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของคาราวานกิจกรรม มีดังนี้

- การสื่อสารแบบสองทาง ซึ่งปรากฏในเวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน เวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก

- การสื่อสารแบบแนวระนาบ ซึ่งปรากฏในเวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก เวทีผู้ได้รับผลกระทบจากน้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหา และกิจกรรมการแต่งเพลงบูชาป่าสัก

- การไหลของข่าวสารสองจังหวะ ซึ่งปรากฏในเวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก และกิจกรรมการแต่งเพลงบูชาป่าสัก

- การสลับบทบาทหน้าที่ผู้สื่อสาร ซึ่งปรากฏในเวทีแลกเปลี่ยนศิลปะการรำไท่นการแสดง สะล้อ ซอ ซึ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก และกิจกรรมลานคนยวนจวนอ๊กน้ำ

3. การจัดสร้างใหม่องค์ประกอบการสื่อสาร

จากการศึกษาคาราวานกิจกรรม ผู้วิจัยพบว่า คณะทำงานได้ใช้กิจกรรมต่างๆ ในการจัดสร้างผู้ส่งสาร ตัวสาร ช่องทาง และผู้รับสาร อันเป็นองค์ประกอบการสื่อสาร เพื่อรื้อฟื้นประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทย-ยวนกับลุ่มน้ำป่าสัก และเชื่อมโยงไปสู่สื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำในการแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสียของชาวไทย-ยวน อำเภอสองแคว จังหวัดสระบุรี ดังนี้

- **การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างผู้ส่งสาร** ได้แก่ เวทีแลกเปลี่ยนศิลปปะการำไทน การแสดงละครสั้น ซอ ซึ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออก ที่มีการฝึกสอนการรำไทน การแสดงละครสั้น ซอ ซึ่ง และการแสดงพื้นบ้านอื่นๆ กิจกรรมเวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไทย-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก ที่ให้เยาวชนไปสอบถามข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ไทย-ยวน วิถีชีวิตไทย-ยวนที่มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำ รวมถึงประเด็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก ที่สอดแทรกประเด็นที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ไทย-ยวน วิถีชีวิตไทย-ยวนที่มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำ รวมถึงประเด็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ ผ่านฐานกิจกรรมต่างๆ และกิจกรรมการแต่งเพลงบูชาป่าสัก ที่ให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการคิดทำรำประกอบเพลงและฝึกสอนให้แก่กันและกัน จากนั้นจึงนำไปเปิดผ่านเสียงตามสาย และนำไปแสดงในโอกาสต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำ เช่น รำเปิดตัววันงานแข่งเรือยาว เดือนกันยายน พ.ศ. 2551 ณ ที่ว่าการอำเภอสองแคว เป็นต้น

- **การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างตัวสาร** ได้แก่ กิจกรรมการแต่งเพลงบูชาป่าสัก เป็นกิจกรรมที่คณะทำงานมีส่วนร่วมในการใส่ประเด็นในเนื้อเพลงและมอบหมายให้อาจารย์ที่เป็นคนฝึกซ้อมผู้แต่งเพลง และเยาวชนมีส่วนร่วมในการคิดทำรำประกอบเพลงและฝึกสอนให้แก่กันและกัน อันเป็นการสร้างตัวสารขึ้นมาในรูปแบบของสื่อบันเทิงเพื่อเปิดผ่านเสียงตามสาย และเพื่อนำไปแสดงในโอกาสต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำ เช่น รำเปิดตัววันงานแข่งเรือยาว เดือนกันยายน พ.ศ. 2551 ณ ที่ว่าการอำเภอสองแคว เป็นต้น รวมถึงกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ ที่เยาวชนได้ร่วมกันสร้างบอร์ดนิทรรศการเผยแพร่ประเด็นดังกล่าวให้คนภายในและภายนอกชุมชน

- **การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างช่องทาง** ได้แก่ เวทีแลกเปลี่ยนศิลปปะการำไทน การแสดงละครสั้น ซอ ซึ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออก และกิจกรรมลานคนยวนจวนฮักน้ำ เป็นการสร้างช่องทางการสื่อสารให้คนในชุมชนได้เผยแพร่วัฒนธรรมไทย-ยวนและวิถีชีวิตไทย-ยวนที่มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำป่าสัก ให้คนนอกชุมชนได้รู้จัก เวทีสืบค้นประวัติศาสตร์

ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก เวทีผู้ได้รับผลกระทบจากน้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไข ปัญหา และกิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก เป็น ช่องทางให้คนในชุมชนได้พูดคุยเกี่ยวกับวิถีชีวิตไท-ยวนที่มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำป่าสักและการ อนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก

- การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างผู้รับสาร ได้แก่ การจัดกิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึก ร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก มีการออกแบบฐานกิจกรรมให้สอดคล้องกับประเด็น ทางด้านวัฒนธรรมและประเด็นทางด้านการอนุรักษ์แม่น้ำ รวมถึงการให้เยาวชนแต่ละกลุ่มได้ ออกมาพูดถึงข้อมูลจากการสืบค้นข้อมูลจากปราชญ์ชาวบ้านตามหัวข้อที่ได้รับในเวทีสืบค้น ประวัติศาสตร์ไท-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก จึงทำให้เยาวชนกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวน ได้รับรู้ ประเด็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ ในขณะที่เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักได้รับรู้ประเด็นทางด้าน วัฒนธรรม

ส่วนที่ 5 บทบาทของสื่อพิธีกรรมในฐานะที่เป็นสื่อในการแก้ปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสีย ของชาวไทย-ยวน อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี

ในการศึกษาบทบาทของสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำนี้ สามารถแบ่งระดับบทบาทหน้าที่ได้
ดังนี้

1. บทบาทหน้าที่ในระดับปัจเจก

- หน้าที่ในการเสริมสร้าง/สืบทอดอัตลักษณ์ศักดิ์ศรี โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่า
ราบ จังหวัดสระบุรี ใช้ทุนทางสังคมของชุมชนไทย-ยวนที่มีความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรมในการ
ปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องชาติพันธุ์ของตนและโยนโยไปสู่การอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักโดยจัดให้เป็นส่วน
หนึ่งในคาราวานกิจกรรม ซึ่งผลจากการดำเนินกิจกรรมเหล่านี้พบว่า ทำให้เยาวชนมีความ
ภาคภูมิใจในชาติพันธุ์และศิลปวัฒนธรรมของตนมากขึ้น และพร้อมที่จะรักษาสืบทอดอัตลักษณ์
ของตนต่อไป สอดคล้องกับเป้าหมายการสื่อสารของกิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนศิลปะการรำไท่น การ
แสดงละคร ซอ ซึง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีการใช้การสื่อสาร
เพื่อถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมของตน

- หน้าที่ในการสร้างความอบอุ่น/ความมั่นคงทางจิตใจ จากลักษณะของ
กิจกรรมที่มีการถ่ายทอดความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ชุมชนและศิลปวัฒนธรรมให้แก่เยาวชนโดย
ผู้ใหญ่ในชุมชน ก่อให้เกิดความใกล้ชิดระหว่างเยาวชนกับผู้ใหญ่ ทำให้ผู้ใหญ่เกิดความมั่นคงทาง
จิตใจ เห็นคุณค่าของตนเอง ส่งผลให้มีความสุขสอดคล้องกับเป้าหมายการสื่อสารของกิจกรรมเข้า
ค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมกับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก ที่มีการใช้การสื่อสารเพื่อเชื่อม
ความสัมพันธ์ อีกทั้งยังเป็นผลพวงของกิจกรรมสืบค้นประวัติศาสตร์ไทย-ยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่ม
น้ำป่าสักที่มีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อการสร้างความรู้

- หน้าที่ให้แนวทางในการดำเนินชีวิต ผลจากการประกอบพิธีกรรมนี้ ได้
ขยายผลมาสู่ทัศนคติต่อน้ำของคนในชุมชนส่วนใหญ่ที่แม้จะไม่ได้ใช้น้ำจากแม่น้ำแล้ว ก็รู้คุณค่า
ของแม่น้ำมากขึ้น ส่งผลให้รู้จักวิธีการใช้น้ำอย่างประหยัดและช่วยกันดูแลรักษาแม่น้ำให้สะอาด
ต่อไป อันเป็นผลมาจากสื่อพิธีกรรมที่ขยายผลมาสู่ชีวิตจริง ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการสื่อสาร
ของกิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำที่มีการใช้การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำ

- หน้าที่การอบรมบ่มเพาะ กิจกรรมบางกิจกรรมสอนให้เยาวชนรู้จักวิถี
ชีวิตในอดีตของชุมชนไทย-ยวน ฉะนั้นจึงมีการสอนให้เยาวชนหัดพายเรือ ฝึกทำบายศรี หัดรำไท่น

อันเป็นศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้แฝงไว้ด้วยทักษะการฝึกฝนในเรื่องของสมาธิ ความสามัคคี อันเป็นผลพวงจากการใช้การสื่อสารเพื่อสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำของกิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก

- **หน้าที่สร้างความตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อม** หลังจากที่คนในชุมชนได้ร่วมกิจกรรมทั้งหมดแล้ว พวกเขามีความรู้สึกตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของแม่น้ำ รวมถึงมีความรู้สึกหวงแหนแม่น้ำซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่พวกเขาใช้ประโยชน์มาแต่อดีตมากขึ้น สอดคล้องกับเป้าหมายการสื่อสารของกิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำที่มีการใช้การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำ

- **หน้าที่เพื่อก่อให้เกิดกิจกรรม** เยาวชนได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์จากการเข้าร่วมกิจกรรมในโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี อันเป็นผลพวงจากกิจกรรมเวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งมีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อการจัดกิจกรรม

2. บทบาทหน้าที่ในระดับชุมชน

- **หน้าที่ระดมพลังชุมชน** การจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่มีกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มรักษป่าสัก กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ กลุ่มเยาวชนรักษป่าสัก กลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน กลุ่มแกนนำ ประชาชนชาวบ้าน เข้ามาทำคาราวานกิจกรรมร่วมกัน สะท้อนให้เห็นถึงความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชนในการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี อันเป็นผลพวงของกิจกรรมเวทีผู้ได้รับผลกระทบจากน้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหา ซึ่งมีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อแก้ไขความเข้าใจผิด และกิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสักซึ่งมีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์เนื่องจากเป้าหมายการสื่อสารของทั้ง 2 กิจกรรมนี้ ทำให้คนในชุมชนมีทัศนคติที่ดีต่อกัน ซึ่งส่งผลให้เกิดการรวมตัวในการจัดกิจกรรมได้ในที่สุด

- **หน้าที่ในการสร้างภาพตราภาพ/เอกภาพ/ความสามัคคีเป็นปึกแผ่น** หลังจากที่กลุ่มคนหลายกลุ่มได้มาทำงานร่วมกันในโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ก่อให้เกิดมิตรภาพอันดีระหว่างคนในชุมชนทั้งผู้ใหญ่กับผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่กับเยาวชน และระหว่างเยาวชนด้วยกัน อันเป็นผลพวงของกิจกรรมเวทีผู้ได้รับผลกระทบจากน้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหา ซึ่งมีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อแก้ไขความเข้าใจผิด และกิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสักซึ่งมีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์

- **หน้าที่ในการเป็นอาสาสมัครชุมชน** จากเดิมที่กลุ่มวัฒนธรรมและกลุ่มรักษ์ป่าสักในชุมชนไม่เคยร่วมทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้ไม่ค่อยได้คุยกันจนเกิดอาการไม่กล้าเข้าหากัน ดังนั้นกิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำที่มีการดึงกลุ่มคนหลายๆ กลุ่มเข้าหากันจึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างกลุ่มคนต่างๆ สะท้อนให้เห็นเป้าหมายการสื่อสารของกิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสักซึ่งมีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ ทำให้คนในชุมชนมีทัศนคติที่ดีต่อกัน และกล้าที่จะพูดคุยกันมากขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่า เป้าหมายการสื่อสารเพื่อแก้ไขความเข้าใจผิด ของกิจกรรมเวทีผู้ได้รับผลกระทบจากน้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหา ยังส่งผลให้คนในชุมชนเข้าใจผู้เลี้ยงปลาในกระชังมากขึ้นว่าไม่ได้เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้แม่น้ำเน่าเสีย

- **หน้าที่การแสดงความรู้สึกร่วมกัน** คนไท-ยวนได้จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำเพื่อขอขมาพระแม่คงคาและเพื่อเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์แม่น้ำ ฉะนั้นพิธีกรรมนี้จึงเป็นพิธีกรรมที่คนในชุมชนได้แสดงออกถึงความรู้สึกสำนึกในบุญคุณและเห็นความสำคัญของแม่น้ำร่วมกัน บทบาทหน้าที่นี้เป็นผลโดยตรงจากการจัดกิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำที่มีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำ ที่ทำให้คนในชุมชนได้มาแสดงความรู้สึกร่วมกัน และยังเป็นผลพวงจากกิจกรรมเวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก ที่มีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อการสร้างความรู้, กิจกรรมการแต่งเพลงบูชาป่าสัก ที่มีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อกระตุ้นจิตสำนึก และกิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก ที่มีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำ

- **ทำหน้าที่เป็นคลังเก็บความรู้** การออกแบบคาราวานทั้ง 7 เป็นการสอดแทรกความรู้ในเรื่องต่างๆ ของชุมชนให้แก่เยาวชน เช่น ความรู้ในเรื่องของวิถีชุมชนในอดีต ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรม รู้เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับน้ำ สอดคล้องกับเป้าหมายการสื่อสารของกิจกรรมเวทีสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยวนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำป่าสัก ที่มีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อการสร้างความรู้ อีกทั้งยังเป็นผลพวงจากการจัดกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำ ที่มีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำ และกิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำ ป่าสักที่มีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำและเพื่อการสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน

- **หน้าที่สร้างการมีส่วนร่วม** การออกแบบกิจกรรมต่างๆ ในโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ได้มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เช่น การมีส่วนร่วมในการแต่งเพลงบูชาป่าสักและประดิษฐ์ทำรำประกอบเพลงระหว่างคณะทำงานในชุมชนและเยาวชน อันเป็นผลมาจากการออกแบบกิจกรรมต่างๆ ที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในกิจกรรมเวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน ที่มี

เป้าหมายการสื่อสารเพื่อการจัดกิจกรรม และยังแสดงให้เห็นถึงผลพวงจากกิจกรรมเวที แลกเปลี่ยนศิลปะการรำไท่น การแสดงละลื้อ ซอ ซึ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาค ตะวันออก ที่มีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อเพื่อถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมของตน และยังเป็นผลพวงของ กิจกรรมแต่งเพลงบูชาป่าสักที่มีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อการสร้างจิตสำนึก

- **หน้าที่ในการผสมผสานแนวคิด** เมื่อกลุ่มรักษ์ป่าสักและกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวนได้มาทำกิจกรรมร่วมกันในโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบก็ได้มีการเชื่อมผสมผสานแนวคิด ของแต่ละกลุ่มเข้าด้วยกัน ดังสะท้อนให้เห็นทางความคิดของเยาวชนผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่ยังอยาก ให้จัดประเพณีสืบชะตาแม่น้ำต่อไปเพื่อเป็นการอนุรักษ์ประเพณีของชุมชนและแม่น้ำป่าสักเอาไว้ หน้าที่นี้เป็นผลพวงจากกิจกรรมเวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการ จัดกิจกรรมร่วมกัน ที่มีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อการจัดกิจกรรม โดยได้มีการจัดกิจกรรมที่ สอดแทรกประเด็นการอนุรักษ์ แม่น้ำป่าสักและประเด็นวัฒนธรรมไท-ยวนให้เยาวชนกลุ่มรักษ์ ป่าสักและเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน

- **หน้าที่ในการขยายข้อจำกัดของสื่อ** พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีกรรมที่จัด ขึ้นเพียงปีละหนึ่งครั้งเท่านั้น ฉะนั้นองค์ประกอบย่อยที่ใช้ในพิธีสืบชะตาก็จะเกิดขึ้นในวันเดียวและ จบในวันเดียว ดังนั้นคณะทำงานจึงได้ใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรมของชาวไท-ยวนที่มีความเข้มแข็งอยู่ แล้วมาช่วยขยายข้อจำกัดของสื่อพิธีกรรมด้วยการดำเนินกิจกรรมทั้ง 6 กิจกรรม แล้วนำมา ผสมผสานในวันงานกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้ำที่มีทั้งสื่อพิธีกรรม สื่อการแสดง และสื่อ นิทรรศการ เพื่อช่วยขยายข้อจำกัดของสื่อ บทบาทหน้าที่นี้เป็นผลพวงมาจากการจัดกิจกรรมเวที สร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน ที่มีเป้าหมายการ สื่อสารเพื่อการจัดกิจกรรม

3. บทบาทหน้าที่ระดับสังคม

- **หน้าที่ในการสร้างเครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน** พิธีสืบชะตา แม่น้ำที่จัดขึ้นในปี พ.ศ. 2549 นี้ไม่ได้จัดขึ้นโดยทีมงาน สพล. กลุ่มเดียวเท่านั้น หากแต่ยังมีการดึง กลุ่มต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชนบ้านต้นตาล อันได้แก่ กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ กลุ่มรักษ์ป่าสัก กลุ่ม เยาวชนที่สืบสานด้านวัฒนธรรม กลุ่มสภาวัฒนธรรมอำเภอ และกลุ่มทอผ้า ให้มาทำพิธีสืบชะตา แม่น้ำร่วมกัน อันเป็นสร้างกลุ่มเครือข่ายขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์แม่น้ำร่วมกัน

ส่วนที่ 6 ผลที่เกิดขึ้นและความยั่งยืนของการรักษาสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลมาจากสื่อ พิธีกรรม

ในการศึกษาผลและความยั่งยืนของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดการประเมินผลในการศึกษาผลและความยั่งยืนที่เกิดขึ้นหลังจากจบโครงการฯ ดังนี้

3. ผลที่เกิดขึ้น

3.1 ระดับปัจเจกบุคคล ได้แก่

- มีความตระหนักและมีจิตสำนึกเห็นคุณค่าของแม่น้ำมากขึ้น
- มีการนำไปขยายผลต่อ โดยพบว่าแกนนำชุมชนต่างก็พยายามที่จะโน้มน้าวให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของแม่น้ำและร่วมกันอนุรักษ์แม่น้ำต่อไปด้วยวิธีการต่างๆ เช่น พุดโน้มน้าวผ่านเสียงตามสาย พุดปลุกฝังเยาวชน เป็นต้น รวมทั้งเยาวชนต่างก็ช่วยสอดส่องดูแลไม่ให้ชาวบ้านทิ้งขยะลงแม่น้ำ

1.2 ระดับชุมชน พบว่ามีทั้งความเห็นที่ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงและชุมชนไม่เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน ดังนี้

1.2.1 ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง ได้แก่

- การมีส่วนร่วมในการเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำ
- การปรับเปลี่ยนทางด้านพฤติกรรม กล่าวคือ จากเดิมที่เคยทิ้งลงแม่น้ำก็เปลี่ยนมาทิ้งลงถังขยะ
- มีความร่วมมือระหว่างกลุ่มในชุมชน กล่าวคือ กลุ่มวัฒนธรรมยินดีให้กลุ่มรักษ์ป่าสักมาจัดกิจกรรมเกี่ยวกับแม่น้ำในพื้นที่ของชุมชนไท-ยวนเพื่อที่คนในชุมชนจะได้รับประโยชน์ในเรื่องแม่น้ำจากการจัดกิจกรรมของกลุ่มรักษ์ป่าสัก อีกทั้งผู้เข้าร่วมกิจกรรมรักษ์ป่าสักก็จะได้รู้จักวัฒนธรรมไท-ยวน
- ชุมชนเกิดความร่วมมือในการแก้ปัญหา
- วัฒนธรรมไท-ยวนมีความเข้มแข็งมากขึ้น

1.2.2 ชุมชนไม่เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยมีความเห็นว่า ชุมชนมีความตื่นตัวในช่วงแรกที่มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำเท่านั้น

4. ความยั่งยืนและผลสืบเนื่อง แบ่งเป็น

4.1 ความยั่งยืนของพิธีสืบชะตาแม่น้ำ

สื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำเป็นสื่อพิธีกรรมใหม่ที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ/ขั้นตอนได้ตามสถานการณ์ และไม่มีความสม่ำเสมอในการจัดพิธีกรรม ทำให้สื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำขาดความศักดิ์สิทธิ์ที่จะทำให้คนในชุมชนรู้สึกว้าสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด อันแสดงให้เห็นปัญหาของพิธีกรรมประติษฐานใหม่ที่ยังไม่มี ความเข้มแข็ง

แต่ผลจากการที่โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานทั้งในขั้นตอนการคิดกิจกรรมและขั้นตอนปฏิบัติ ทำให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกในการตระหนักถึงคุณค่าของแม่น้ำป่าสัก พร้อมทั้งแสดงเจตน์จำนงในการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำขึ้นอีกครั้งหากได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ถือเป็นสัญญาณที่ดีต่อตัวพิธีกรรมและต่อตัวชุมชนเองที่จะสามารถสานต่อแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์วัฒนธรรมไท-ยวนควบคู่กับการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักไปได้ โดยพบว่า ในปี พ.ศ. 2551 ได้มีพิธีสืบชะตาแม่น้ำเกิดขึ้นในชุมชนต้นตาลอีกครั้ง หากแต่พิธีกรรมนี้เกิดขึ้นจากเจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมที่ได้เข้ามายังชุมชน เพื่อจัดทำโครงการ "การมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชนในการบริหารจัดการวัฒนธรรม: กรณีศึกษาการสืบชะตาแม่น้ำป่าสัก" โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมและเข้าร่วมกิจกรรม แต่ยังไม่ได้เกิดจากชุมชนโดยแท้จริง อันแสดงให้เห็นว่าสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำยังไม่ได้เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง

4.2 ผลสืบเนื่อง มีดังนี้

4.2.1 ด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ มีการใช้สื่อพื้นบ้านแก้ข้อจำกัดของสื่อพิธีกรรม, เยาวชนขยับบทบาทจากผู้รับสารเป็นผู้ส่งสารในการสืบทอดวัฒนธรรมไท-ยวน, หมู่บ้านต้นตาลกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมไท-ยวน และเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนเกิดความตระหนักในคุณค่าของแม่น้ำมากขึ้น โดยการสอดแทรกเนื้อหาทางด้านการอนุรักษ์แม่น้ำผ่านการแสดงศิลปวัฒนธรรมไท-ยวน

4.2.2 **ด้านเศรษฐกิจ** กล่าวคือ ทางชุมชนมีการจัดตลาดทำน้าบ้านต้นตาล ซึ่งเป็นกิจกรรมใหม่ที่เปลี่ยนบทบาทหน้าที่ของแม่น้ำ จากที่ปัจจุบันคนส่วนใหญ่ค่อนข้างห่างเหินจากแม่น้ำ และมีคนในชุมชนบางส่วนเท่านั้นที่ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำ ก็กลายเป็นแหล่งเศรษฐกิจเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน

4.2.3 **ด้านสัมพันธภาพในชุมชน** พบว่าคนในชุมชนมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันมากขึ้นกว่าเดิม

4.2.4 **ด้านสภาพแวดล้อมในชุมชน** โดยพบว่าบริเวณทำน้าต้นตาลได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นกว่าเดิม อีกทั้งกลุ่มแกนนำยังรณรงค์ให้ชาวบ้านช่วยกันอนุรักษ์แม่น้ำด้วยการไม่ทิ้งขยะลงแม่น้ำ ช่วยกันสอดส่องดูแลไม่ให้คนทำร้ายแม่น้ำ รวมถึงรณรงค์ให้ใช้กระทงที่ทำจากวัสดุธรรมชาติในวันลอยกระทง

หากมองในภาพรวมจะพบว่าชุมชนต้นตาลมีความเฟื่องฟูในเรื่องของวัฒนธรรมมากเป็นพิเศษ ดังเห็นได้จากการได้รับงบประมาณสนับสนุนในเรื่องของวัฒนธรรมจากองค์การบริหารส่วนตำบล การมี ผู้สืบสานศิลปวัฒนธรรมไท-ยวนมากขึ้น การเป็นที่รู้จักของบุคคลภายนอกมากขึ้น ดังเห็นได้จากการมาศึกษาดูงาน การติดต่อให้ไปแสดงเปิดตัวงานต่างๆ นอกจากนี้ยังมีการจัดตลาดทำน้าต้นตาล เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกได้รู้จักศิลปวัฒนธรรมไท-ยวน ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นต้นทุนทางสังคมที่เข้มแข็งของชาวไท-ยวนอยู่แล้ว

แต่หากพิจารณาถึงรายละเอียดในแต่ละกิจกรรมจะพบว่า ชุมชนต้นตาลได้สอดแทรกประเด็นการอนุรักษ์แม่น้ำไว้ในแต่ละกิจกรรม เช่น การถ่ายทอดบทเพลงบูชาป่าสักให้แก่เยาวชนผู้สืบสานวัฒนธรรม การแต่งเพลงระบำสายน้ำ การนำเพลงบูชาป่าสักไปแสดงในงานที่เกี่ยวข้องกับน้ำ เช่น การแข่งเรือยาว การบวงสรวงแม่ตะเคียน การจัดตลาดทำน้าบริเวณริมน้ำป่าสักเพื่อให้บุคคลภายนอกเข้ามาสัมผัสวิถีชีวิตของชาวไท-ยวนริมน้ำ อันแสดงให้เห็นถึงความยั่งยืนของโครงการสืบชะตาวังน้าบ้านท่าราบที่มีการเชื่อมโยงศิลปวัฒนธรรมกับประเด็นการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งผลลัพธ์ก็ได้ปรากฏดังกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนต้นตาลแห่งนี้

9.2 อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาเรื่อง "บทบาทสื่อพิธีกรรมในการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไท-ยวนอำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี" ซึ่งศึกษาเรื่องกระบวนการสื่อสารของคาราวานกิจกรรมและสื่อพิธีกรรม บทบาทของสื่อพิธีกรรม รวมถึงผลที่เกิดขึ้นและความยั่งยืนของสื่อพิธีกรรมที่ชาวไท-ยวน

อำเภอเสลาให้ จังหวัดสระบุรี ใช้ในการแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสียปี พ.ศ. 2549 ทำให้ได้ข้อค้นพบที่น่าสนใจ ดังนี้

- บทบาทขององค์กรภายนอกชุมชน
- ลักษณะของพิธีสืบชะตาแม่น้ำ
- การทำงานของคาราวานกิจกรรม

9.2.1 บทบาทขององค์กรภายนอก

โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี เป็นโครงการที่เกิดจากความร่วมมือจากเครือข่ายภายในชุมชน อาทิ ชาวบ้านทั่วไป กลุ่มรักษ์ป่าสัก เยาวชนรักษ์ป่าสัก เยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ปราชญ์ชาวบ้าน แกนนำชุมชน กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ ได้แก่ ชาวบ้านริมน้ำ เกษตรกรริมน้ำ ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง และเครือข่ายภายนอกชุมชน ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านจากชุมชนใกล้เคียง เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรม เจ้าหน้าที่โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขเขตพื้นที่ภาคกลาง เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล นายอำเภอ โดยพบว่าบทบาทขององค์กรภายนอกชุมชนที่มีส่วนสำคัญต่อการดำเนินกิจกรรมในโครงการฯ ของชุมชนบ้านต้นตาล คือ โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขและสำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี โดยมีบทบาทดังนี้

• สนับสนุนด้านความรู้และงบประมาณ

ผู้วิจัยพบว่า โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี เป็นการทำงานร่วมกับชุมชนบ้านต้นตาล ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรม แต่กำลังประสบปัญหาแม่น้ำป่าสัก เน่าเสีย โดยพบว่าโครงการฯ มีการหยิบยกประเด็นทางด้านวัฒนธรรมเชื่อมโยงไปสู่ประเด็นการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก ด้วยการให้หลักกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกในดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของโครงการฯ ซึ่งก่อนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ นี้ผู้ประสานงานโครงการและคณะทำงานหลักในชุมชนต้องผ่านการอบรม ซึ่งจัดขึ้นโดยโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจรวมถึงกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก ไม่ว่าจะเป็นเวทีการพัฒนาแกนนำเยาวชนที่ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี (เอกสารสรุปกิจกรรมลานคนยวน จวนยักน้ำ ,2549) เวทีการพัฒนาโครงการของภาคกลาง สพส.จัดที่จังหวัดนครปฐม (รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี, 2549) รวมทั้งมีเจ้าหน้าที่จาก สพส. เป็นพี่เลี้ยงช่วยชี้แนะรูปแบบแนวทางการจัดกิจกรรมให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี อันแสดงให้เห็นถึงบทบาทขององค์กรภายนอกที่เข้ามาช่วยส่งเสริม สนับสนุน ชี้แนะแนวทางการทำกิจกรรมให้แก่คนในชุมชน ซึ่ง

ส่งผลให้คณะทำงานได้หยิบยกประเด็นทางวัฒนธรรมให้มีความสอดคล้องเชื่อมโยงกับประเด็นทางด้านการอนุรักษ์แม่น้ำ (Massage Selection) ดังเช่น พิธีตักพลีกรรม ที่ทางคณะทำงานได้เน้นย้ำให้เยาวชนและคนในชุมชนได้รับรู้และภาคภูมิใจว่าแม่น้ำบริเวณบ้านท่าราบเป็นแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ประกอบพิธีมูรธาภิเษก ซึ่งเป็นพิธีกรรมของสำนักพระราชวัง และนำไปสู่การตระหนักเห็นความสำคัญของแม่น้ำต่อไป

- **เปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่**

ภายในชุมชนไท-ยวนมีการจัดตั้งกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน เพื่อสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนสู่ลูกหลาน รวมถึงเพื่อเป็นการเผยแพร่ให้คนนอกวัฒนธรรมได้รู้จัก โดยทางกลุ่มได้มีการฝึกสอนเยาวชนทั้งในเรื่องศิลปะการรำรำและการดนตรี และหากเมื่อใดที่มีงานหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมไท-ยวน ทางกลุ่มก็จะนำนักแสดงเหล่านั้นไปแสดง เช่น การแสดงต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไท-ยวน และทานขันโตกในช่วงเย็น หรืองานสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนที่จัดขึ้นตามที่ตั้งต่างๆ อาทิ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดราชบุรี ซึ่งมีชาวไท-ยวนอาศัยอยู่ เป็นต้น

เห็นได้ว่าพื้นที่ในการแสดงออกทางด้านวัฒนธรรมไท-ยวนนั้น จำกัดอยู่ในแวดวงของวัฒนธรรมไท-ยวนเท่านั้น ซึ่งจากการดำเนินโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่าชุมชนมีความเฟื่องฟูทางด้านวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก โดยพบว่าบุคคลภายนอกรู้จักวัฒนธรรมไท-ยวนมากขึ้น ดังเห็นได้จากการที่หมู่บ้านกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมหรือการติดต่อให้เยาวชนกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวนไปแสดงในงานต่างๆ อันเป็นผลมาจากการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ให้ชุมชนได้เผยแพร่วัฒนธรรมไท-ยวนให้บุคคลภายนอกได้รู้จัก เช่น ในเวทีแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมไท-ยวนกับคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดภาคตะวันออก หรือการนำเยาวชนไปแสดงฟ้อนบูชาป่าสักในวันงานรดน้ำดำหัวผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรี ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เกิดจากการประสานงานของคุณพินดา ศิริธรรมมา ที่อาศัยเครือข่ายของภาคส่วนราชการในการนำกิจกรรมเหล่านี้ไปเผยแพร่ให้บุคคลภายนอกได้รู้จักวัฒนธรรมไท-ยวน อันแสดงให้เห็นถึงบทบาทขององค์การภายนอกชุมชนที่ได้เข้ามาสนับสนุนในเรื่องของพื้นที่ดำเนินกิจกรรม โดยไม่จำกัดอยู่เฉพาะแวดวงวัฒนธรรมไท-ยวนเพียงอย่างเดียว หากแต่ได้เปิดพื้นที่แสดงออกทางด้านวัฒนธรรมให้เผยแพร่สู่สายตาสาธารณชนมากขึ้น ทั้งในระดับอำเภอและระดับจังหวัด และได้ขยายผลไปสู่ภาคส่วนเอกชน เช่น การแสดงเพื่อเปิดร้านบ้านไร่กาแฟ การแสดงในงานแต่งงาน เป็นต้น

- เป็นตัวกลางในการประสานความร่วมมือในชุมชน

จากการศึกษาการแก้ปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสียของชุมชนไท-ยวนก่อนปี พ.ศ. 2549 พบว่า ชุมชนมีกลวิธีในการแก้ปัญหาหลากหลายวิธี เช่น การพำสอนบุตรหลานโดยตรง การสั่งสอนผ่านสื่อชุมชน การสร้างความเกรงกลัวต่อบาปบุญผ่านความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การใช้พิธีกรรมลอยกระทงเป็นกุศโลบายในการปลูกฝังจิตสำนึก และการร้องเรียนผ่านหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการแก้ปัญหาเหล่านี้เป็นไปในรูปแบบที่ต่างคนต่างทำ อันแสดงให้เห็นว่าชุมชนยังไม่มี การรวมตัวของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนไม่ว่าจะเป็นกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน กลุ่มทอผ้า กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มแกนนำ ฯลฯ ให้เกิดเป็นเครือข่ายภายในชุมชน เพื่อร่วมมือแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย นอกจากนี้ยังพบว่า ได้มีกลุ่มรักษ์ป่าสักเกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย โดยการใช้วิธีการแบบต่างๆ อาทิ การรณรงค์ใช้จุลินทรีย์ EM การเปิดเวทีสาธารณะแสดงปัญหาที่ได้รับ การรณรงค์ให้ทำเกษตรปลอดสารพิษ การสร้างความตระหนักรู้และจิตสำนึกให้แก่เยาวชน และการใช้พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์แม่น้ำ เป็นต้น ซึ่งในการทำกิจกรรมต่างๆ นี้พบว่า กลุ่มรักษ์ป่าสักได้มีการสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชนทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเพื่อมาจัดการกับปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย

เห็นได้ว่า แม้อุปกรณ์รักษ์ป่าสักและคนในชุมชนบ้านต้นตาลจะมีการดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการแก้ปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสียเช่นเดียวกัน แต่ก็เป็นไปแบบต่างคนต่างทำ เนื่องจากชุมชนบ้านต้นตาลยังไม่มี การเชื่อมประสานเครือข่ายภายในชุมชนให้มีความเข้มแข็งพอ ในขณะที่เดียวกันกลุ่มรักษ์ป่าสักที่ไปสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชน แต่ก็ยังไม่ได้เชื่อมเครือข่ายภายในชุมชนให้ผสมผสานเป็นหนึ่งเดียว ทำให้การขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชุมชนไท-ยวนแห่งบ้านต้นตาลเป็นไปแบบคนละที่ เนื่องจากยังไม่มีกลุ่มคนหรือองค์กรใดเข้ามาเป็นตัวเชื่อมประสานกลุ่มต่างๆ ให้เป็นเครือข่ายเดียวกัน ทำให้การแก้ปัญหาเรื่องแม่น้ำเน่าเสียไม่ได้รับผลสำเร็จเท่าที่ควร สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อชุมชนยังไม่เกิดเครือข่ายที่มีความเข้มแข็ง การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกันจึงไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากการแก้ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมนั้นจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากเจ้าของทรัพยากรทุกคน

ดังนั้นโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี จึงได้ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมประสานให้กลุ่มต่างๆ ในชุมชนได้หันหน้าเข้าหากันเพื่อปรึกษาหาแนวทางในการป้องกันปัญหาแม่น้ำเน่าเสียที่เกิดขึ้นในชุมชน ผ่านกิจกรรมต่างๆ ดังเห็นได้จากเวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อ

พื้นบ้านสื่อสารสุขและวางแผนแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ซึ่งเป็นกิจกรรมแรกของโครงการฯ ที่ได้มีการรวบรวมกลุ่มต่างๆ ในชุมชน อาทิ กลุ่มรักษป่าสัก กลุ่มเยาวชนรักษป่าสัก กลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มชาวบ้าน ฯลฯ ให้เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน และพบว่าเวทีผู้ได้รับผลกระทบจากน้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหานั้น เป็นเวทีหลักในการพบปะพูดคุยของคนในชุมชนในประเด็นดังกล่าว ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่ากิจกรรมนี้ มุ่งเน้นการสร้างความเข้าใจระหว่างคนในชุมชน ซึ่งจะส่งผลดีต่อตัวชุมชนเอง กล่าวคือ เมื่อชุมชนเกิดความรักสามัคคีต่อกันจะส่งผลให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน รวมถึงการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

นอกจากนี้ยังพบว่าผลจากการทำกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชนทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวนและกลุ่มรักษป่าสักในการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยการรณรงค์ไม่ให้ทิ้งขยะลงแม่น้ำ หรือจัดประชุม อบรม มีการเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ รวมถึงการเอื้อประโยชน์ระหว่างกลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มวัฒนธรรมยวนดีให้กลุ่มรักษป่าสักมาจัดกิจกรรมเกี่ยวกับแม่น้ำในพื้นที่ของชุมชนไท-ยวนเพื่อที่คนในชุมชนจะได้รับประโยชน์ในเรื่องแม่น้ำจากการจัดกิจกรรมของกลุ่มรักษป่าสัก อีกทั้งผู้เข้าร่วมกิจกรรมรักษป่าสักก็จะได้รู้จักวัฒนธรรมไท-ยวน อันแสดงให้เห็นว่า “เครือข่าย” มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการแก้ปัญหาในชุมชน หากเครือข่ายไม่เข้มแข็งการแก้ปัญหา ก็ไม่อาจสำเร็จได้ ซึ่งสอดคล้องกับที่ สัตยญา สัตยญาภิวัดณ์ (2541) กล่าวว่า เครือข่ายมีความสำคัญในแง่การเป็นพันธมิตรที่ช่วยให้เกิดการพัฒนา เป็นที่พึ่งของกันและกัน ช่วยเหลือกันเวลามีปัญหา และช่วยกันเสริมสร้างความเจริญก้าวหน้า ทั้งนี้ “พันธมิตร” ที่ว่าอาจเป็นบุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กรก็ได้

9.2.2 ลักษณะของพิธีสืบชะตาแม่น้ำ

• พัฒนาการสื่อพิธีกรรม

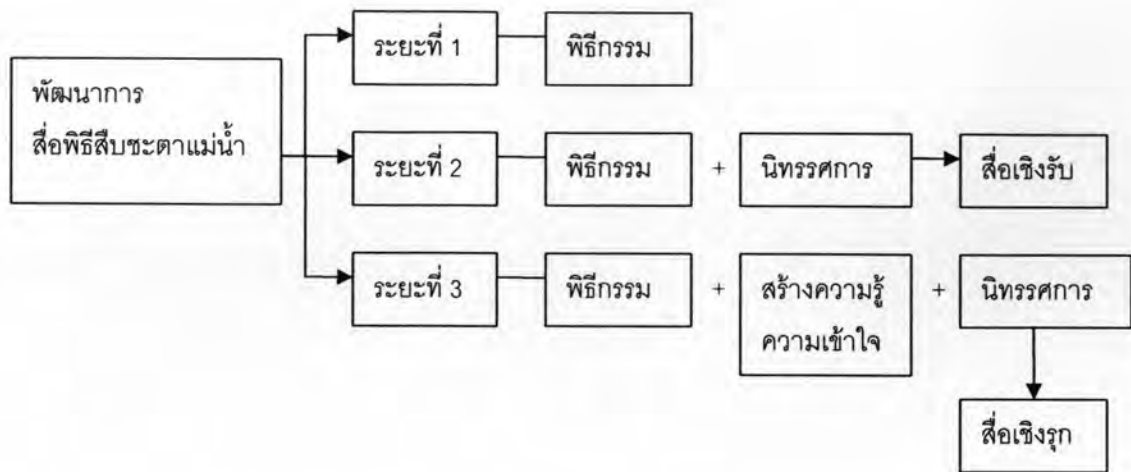
จากข้อมูลพิธีสืบชะตาแม่น้ำทั้ง 5 ครั้ง ยังทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงพัฒนาการของสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ที่ปรากฏในอำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ดังนี้

ระยะที่ 1 พบว่าครั้งแรกที่จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำของกลุ่มรักษป่าสักในปี พ.ศ. 2544 มีเพียงรูปแบบของพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำที่ประกอบด้วยพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์ และการแสดงตนเพื่อขอขมาแม่น้ำ

ระยะที่ 2 พบว่าทางกลุ่มรักษ่าป่าสักได้เพิ่มกิจกรรมพิเศษมาเป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรม โดยจัดให้มีสื่อการแสดงพื้นบ้าน อาทิ การแสดงละคร ชอ ซึง และการฟ้อนรำ รวมถึงใช้สื่อนิทรรศการ ซึ่งเป็นสื่อสมัยใหม่มาถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตในอดีตให้เยาวชนและผู้เข้าร่วมในพิธีได้ศึกษา ซึ่งกิจกรรมพิเศษที่ทางกลุ่มรักษ่าป่าสักจัดขึ้นนี้เป็นประเด็นทางด้านวัฒนธรรม ที่ทางกลุ่มรักษ่าป่าสักยังไม่ได้มีการปูพื้นความรู้เพื่อเตรียมความพร้อมความเข้าใจให้ผู้เข้าร่วมพิธีในประเด็นเกี่ยวกับวิถีชีวิตในอดีตที่จัดออกมาในรูปแบบนิทรรศการ ซึ่งหากมองในแง่การสื่อสารจะพบว่านิทรรศการ (Channel) เป็นช่องทางการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตในอดีต(Message) ของกลุ่มรักษ่าป่าสัก(Sender) ให้แก่ผู้เข้าร่วมงาน ซึ่งผู้เข้าร่วมงาน(Receiver) มีโอกาสที่จะดูหรือไม่ดูก็ได้ ดังนั้นจึงถือว่าสื่อนิทรรศการเป็นสื่อเชิงรับ

ระยะที่ 3 พบว่าเกิดขึ้นในพิธีสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2549 ที่จัดขึ้นโดยชุมชนบ้านต้นตาล โดยมีโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) เป็นหน่วยงานสนับสนุน โดยพบว่าพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปีนี้มีการใช้สื่อนิทรรศการเพื่อถ่ายทอดประเด็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเด็นสิ่งแวดล้อม เช่นเดียวกับกลุ่มรักษ่าป่าสัก ซึ่งหากมองในแง่การสื่อสารจะพบว่า สื่อนิทรรศการ (Channel) เป็นช่องทางการสื่อสารถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับเกี่ยวกับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม(Message) ของกลุ่มผู้จัดงาน(Sender) ให้แก่ผู้เข้าร่วมงาน(Receiver) แต่การใช้สื่อนิทรรศการในระยะที่ 3 นี้มีความแตกต่างจากระยะที่ 2 กล่าวคือ กลุ่มผู้จัดงาน ได้เตรียมความรู้ความเข้าใจให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธีในประเด็นดังกล่าวก่อนที่จะเข้าร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำด้วยการให้ผู้เข้าร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำได้เข้าร่วมกิจกรรมของกองคาราวานกิจกรรม ซึ่งประกอบไปด้วยกิจกรรม 7 กิจกรรม ซึ่งในแต่ละกิจกรรมก็ได้สอดแทรกประเด็นความรู้ทั้งเรื่องวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จากนั้นจึงนำความรู้จากการเข้าร่วมคาราวานกิจกรรมมาจัดเป็นนิทรรศการ ทั้งนี้ เพื่อให้แน่ใจว่าเนื้อหาได้เข้าถึงผู้รับสารอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงถือได้ว่า สื่อนิทรรศการของ สพส. เป็นสื่อเชิงรุก ที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเข้าใจในประเด็นที่ผู้จัดงานต้องการสื่อสารอย่างแท้จริง

กระบวนการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ผู้เข้าร่วมงานก่อนที่จะร่วมพิธีกรรมเป็นลักษณะของการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก ซึ่งหากมองในแง่ของการสื่อสารจะพบว่าการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกได้ใช้การสื่อสารเชิงรุกเพื่อให้คนในชุมชนได้ตระหนักรู้คุณค่าในต้นทุนทางสังคมของตนอย่างแท้จริงก่อนที่จะนำไปสู่การพัฒนาในเรื่องอื่นๆ ต่อไป

ภาพที่ 62 พัฒนาการสื่อพิธีสืบชะตาแม่น้ำ

- สื่อพิธีกรรม สื่อสาระ (Edu-Ritual)

การจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 ได้มีการเตรียมความรู้ความเข้าใจให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธี อันเป็นลักษณะของการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกที่ต้องการให้คนในชุมชนได้ตระหนักรู้คุณค่าในต้นทุนทางสังคมของตนอย่างแท้จริงก่อนที่จะนำไปสู่การพัฒนาในเรื่องอื่นๆ ต่อไป เนื่องจากสื่อพิธีกรรมเป็นสื่อที่ส่ง “สาร” ได้ไม่เต็มรูปแบบนัก จึงต้องมีกิจกรรมอื่นๆ มาเสริม เช่น นิทรรศการ เวทีแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น ฯลฯ และ “สาร” ที่มาจากสื่อของพิธีกรรมนั้นก็มีความแนบเนียนกลมกลืนกับพิธีกรรม จนบางครั้งกลายเป็นเรื่องยากต่อการตีความ สอดคล้องกับที่ Lasswell ได้กล่าวไว้ว่า “บทบาทหนึ่งที่สำคัญของการสื่อสารคือ การถ่ายทอดมรดกทางสังคมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง” ซึ่งแนวคิดนี้ก็ส่งผลให้เกิดการยอมรับว่า วัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ เช่น ประเพณี พิธีกรรม ก็คือ “สื่อ” อีกรูปแบบหนึ่งในการสื่อสาร

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้พบว่าการดำเนินพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2549 ได้นำเสนอสาระความรู้ทั้งในประเด็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย-ยวนและประเด็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยการใช้สื่อการแสดง สื่อนิทรรศการ อันเป็นผลสรุปจากคาราวานกิจกรรมที่ได้ดำเนินมาก่อนหน้าวันงานมาร่วมกับสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ อันแสดงให้เห็นถึงลักษณะของสื่อพิธีกรรมแบบใหม่ที่มีการสอดแทรกความรู้ให้แก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งการจัดนิทรรศการถ่ายทอดความรู้ให้เป็นส่วนหนึ่งของการประกอบพิธีกรรมเป็นรูปแบบการสื่อสารแบบใหม่อีกประเภทหนึ่งที่เริ่มมีการนำมาปรับประสานใช้ในการประกอบพิธีกรรม ที่ผู้จัดไม่ได้ต้องการเพียงแค่การประกอบพิธีกรรมเท่านั้น แต่ยังต้องการสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้นๆ ให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธีหรือที่เรียกว่า Edu-Ritual

- พิธีสืบชะตาแม่น้ำ: ประเพณีประติษฐิใหม่จากการมีส่วนร่วมของชุมชน

เมื่อนำแนวคิดเรื่องประเพณีประติษฐิ (The Invention of Tradition) ของ อีริค ฮอบส์บอว์ม มาทาบวัดกับพิธีสืบชะตาแม่น้ำจะพบว่า คุณลักษณะของพิธีสืบชะตาแม่น้ำสอดคล้องกับแนวคิดนี้ กล่าวคือ พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีกรรมที่มีการปรับเปลี่ยนวัน เวลา รูปแบบ และขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมได้โดยตลอดตามสถานการณ์หรือตามความเหมาะสม อันแสดงให้เห็นถึงลักษณะของพิธีกรรมประติษฐิใหม่ ที่ไม่มีความเข้มงวดในกรรมวิธี กล่าวคือ ผู้จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำสามารถปรับเปลี่ยนหรือลดทอนขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมและองค์ประกอบของพิธีกรรมออกไปได้ตลอดเวลา ทำให้สื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำขาดความศักดิ์สิทธิ์ที่จะทำให้นคนในชุมชนรู้สึกว่พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด อีกทั้งรูปแบบของพิธีกรรมที่เป็นการผสมผสานระหว่างพิธีกรรมดั้งเดิมที่มีเพียงรูปแบบพิธีทางศาสนาเข้ากับคาราวานกิจกรรม ซึ่งเป็นรูปแบบของวัฒนธรรมโลกยุคใหม่เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมให้คนในชุมชนได้เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน อันจะนำพาไปสู่ความตระหนักและจิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำต่อไป ก็แสดงให้เห็นถึงลักษณะของประเพณีประติษฐิที่ อีริค ฮอบส์บอว์ม กล่าวว่า รูปแบบของประเพณีประติษฐิประกอบด้วยการประยุกต์ใช้ของเก่าในเงื่อนไขหรือบริบทใหม่ หรือการใช้รูปแบบเก่าเพื่อจุดประสงค์ใหม่

หากมองในแง่การสื่อสารจะพบว่า คุณลักษณะของพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่เป็นลักษณะของประเพณีประติษฐิใหม่ ทำให้ผู้ประติษฐิประเพณีสามารถออกแบบเนื้อหา (Message) และช่องทางการสื่อสาร (Channel) ได้ใหม่ และสำหรับพิธีสืบชะตาแม่น้ำของชุมชนบ้านต้นตาล ผู้วิจัยพบว่าการออกแบบเนื้อหาและช่องทางการสื่อสาร ทั้งการใช้สื่อการแสดงพื้นบ้านไท-ยวน สื่อนิทรรศการให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีสืบชะตาแม่น้ำ เกิดขึ้นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กล่าวคือ เป็นการออกแบบที่มาจาก การมีส่วนร่วมของทุกๆ คนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมนี้ผ่านการทำกิจกรรมในโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ที่มีการใช้คาราวานกิจกรรมเพื่อระดมพลังชุมชนให้เกิดการมีส่วนร่วมโดยใช้หลักการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกเพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ซึ่งผู้วิจัยพบว่าจุดนี้เป็นข้อแตกต่างจากแนวคิดประเพณีประติษฐิของ อีริค ฮอบส์บอว์ม ที่กล่าวว่า กลุ่มคนชั้นสูงเป็นผู้เลือกสรรและตีความหมายใหม่ของวัฒนธรรม

แม้พิธีสืบชะตาแม่น้ำจะเป็นประเพณีประติษฐิ์ใหม่ที่เกิดจากพลังการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน แต่ผู้วิจัยพบว่า ตัวพิธีกรรมกลับไม่มีความยั่งยืน กล่าวคือ ขาดความต่อเนื่องในการประกอบพิธีกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากไม่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชน ดังเห็นได้จากเมื่อจบโครงการสืบชะตาแม่น้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ในปี พ.ศ. 2549 ชุมชนก็ไม่สามารถประกอบพิธีกรรมเองได้ในปี พ.ศ. 2550 ซึ่งเป็นปีถัดมา แต่เมื่อมีองค์กรภายนอกชุมชนได้เข้ามาสนับสนุนให้ประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2551 ก็สามารถจัดขึ้นได้อีกครั้ง ทั้งนี้ผู้วิจัยคาดว่า การที่พิธีสืบชะตาแม่น้ำยังไม่มีความเข้มแข็งมากพอที่จะทำให้คนในชุมชนจัดขึ้นได้อีกครั้ง ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะคุณลักษณะของตัวพิธีสืบชะตาแม่น้ำเองที่เป็นพิธีกรรมประติษฐิ์ใหม่ที่ขาดความศักดิ์สิทธิ์ที่จะทำให้คนในชุมชนรู้สึกว่าเป็นพิธีกรรมประติษฐิ์ใหม่ที่ขาดความศักดิ์สิทธิ์ที่จะทำให้คนในชุมชนรู้สึกรู้สีกว่าพิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด และส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะชุมชนไท-ยวน แห่งบ้านต้นตาลอาจจะไม่ได้ทำพิธีสืบชะตาคนมานาน จึงทำให้ชุมชนไม่มีต้นทุนความรู้ในเรื่องพิธีสืบชะตาคน ส่งผลให้พิธีสืบชะตาแม่น้ำไม่ได้รับการสานต่อโดยคนในชุมชน เนื่องจากพิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีกรรมที่ประยุกต์มาจากพิธีสืบชะตาคน เมื่อชุมชนไม่มีต้นแบบในการจัดพิธีกรรม ชุมชนจึงไม่สามารถเชื่อมโยงเนื้อหา/ประเด็นให้เข้ากับพิธีสืบชะตาแม่น้ำได้ ส่งผลให้พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำไม่สามารถจัดขึ้นได้โดยง่าย

กรณีของพิธีสืบชะตาแม่น้ำซึ่งเป็นประเพณีประติษฐิ์ใหม่โดยพลังของชุมชนที่ไม่มีความยั่งยืนนี้ แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของการรำโทน ซึ่งเป็นประเพณีประติษฐิ์ใหม่ที่เกิดจากชุมชนเช่นเดียวกัน กล่าวคือ รำโทนเป็นประเพณีประติษฐิ์ใหม่ที่เกิดขึ้นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และมีอายุยืนยาวมาจนถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงความยากง่ายในการประติษฐิ์ประเพณีใหม่ กล่าวคือ รำโทนเป็นสื่อการแสดงที่เน้นความบันเทิง ฉะนั้นคนทุกเพศทุกวัยจึงสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้โดยง่าย ในขณะที่พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นเรื่องของพิธีกรรม ที่ต้องการความศักดิ์สิทธิ์และความร่วมมือจากคนในชุมชน จึงจะทำให้ประเพณีมีอายุยืนยาวสืบต่อไปได้ ดังนั้นเมื่อตัวพิธีกรรมขาดความศักดิ์สิทธิ์ ชุมชนไม่เข้าใจในคุณค่า/ความหมายของพิธีกรรม และการประกอบพิธีกรรมยังไม่ได้ได้รับความร่วมจากคนในชุมชนทุกคน ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะขั้นตอน/กระบวนการของพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำยังไม่สามารถตอบโจทย์ความต้องการของคนในชุมชนได้ทุกกลุ่ม ดังเช่นผลจากการประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 ที่ปราศภูชาวน้ำและเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนบางคนเห็นว่าการทำพิธีสืบชะตาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมประติษฐิ์ใหม่นี้ก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้

9.2.3 การทำงานของคาราวานกิจกรรม

- การแก้ไขข้อจำกัดของสื่อพิธีกรรม

จากการศึกษาคุณลักษณะของพิธีสืบชะตาแม่น้ำพบว่า พิธีสืบชะตาแม่น้ำมีข้อจำกัดทางด้านความถี่ในการจัดพิธีกรรมคือ จัดขึ้นเพียงปีละหนึ่งครั้งเท่านั้น ดังนั้นทางโครงการจึงได้ออกแบบคาราวานกิจกรรมโดยการใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรมของชาวไทย-ยวนที่มีความเข้มแข็งอยู่แล้วมาช่วยขยายข้อจำกัดของสื่อพิธีกรรมด้วยการดำเนินกิจกรรมทั้ง 6 กิจกรรมที่สามารถทำได้ตลอดทั้งปี เพื่อช่วยกระตุ้นจิตสำนึกการอนุรักษ์แม่น้ำของผู้เข้าร่วมกิจกรรมก่อนที่จะนำไปสู่พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ โดยพบว่า กิจกรรมทั้งหมดนี้มีการใช้สื่อพื้นบ้านโยงใยสู่พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นเพียงปีละครั้งเท่านั้น อาทิ การแต่งเพลงบูชาป่าสักผ่านดนตรีพื้นบ้าน ศิลปะการแสดงวัฒนธรรมไทย-ยวน เช่น การรำโทน การแสดงละล้อ ซอ ซึ่ง การฝึกประดิษฐ์กระทง รวมถึงความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตไทย-ยวนกับลุ่มน้ำป่าสัก นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้นำชุมชนก็ได้ต่อยอดจิตสำนึกการอนุรักษ์แม่น้ำด้วยการกล่าวเชิญชวนให้คนในชุมชนและนอกชุมชนหันมาอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักโดยการใช้สื่อกิจกรรมรูปแบบต่างๆ อาทิ การนำเยาวชนลงไปทำกิจกรรมบริเวณริมน้ำ การพูดและเปิดเพลงบูชาป่าสักเพื่อปลุกฝังจิตสำนึกผ่านเสียงตามสาย การพูดให้บุคคลภายนอกฟังเมื่อเข้ามาศึกษาดูงานในชุมชน การนำการแสดงเพลงบูชาป่าสักออกเผยแพร่เนื่องในโอกาสต่างๆ ซึ่งถือเป็นการแก้ไขข้อจำกัดของสื่อพิธีกรรมนี้เช่นเดียวกัน

- ผลของกระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุก

- สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน

เมื่อพิจารณากระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกที่ปรากฏในโครงการสืบชะตาแม่น้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี พบว่าเป็นการทำงานที่ได้สร้างการมีส่วนร่วมให้กับคนในชุมชนในการดำเนินคาราวานกิจกรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ ไพร์ตัน์ เตชะรินทร์ (2531:843) ได้กล่าว ดังนี้

1. ต้องยึดหลักความต้องการและปัญหาของคนในชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของกิจกรรม

2. กิจกรรมต้องดำเนินการในลักษณะกลุ่ม เพื่อสร้างพลังชุมชนในการรับผิดชอบร่วมกัน สร้างความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างสมาชิกกลุ่ม ปลูกฝังทัศนคติและพฤติกรรมที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน
3. แนวทางการพัฒนาในกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ต้องทำให้คนในชุมชนเกิดความสำนึกเป็นเจ้าของกิจกรรมร่วมกัน และต้องสามารถทำต่อไปได้เอง
4. กิจกรรมที่นำเข้าไปในชุมชนต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ความพร้อมรับของชุมชน ซึ่งรวมถึงการใช้ทรัพยากรชุมชน การสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน
5. การริเริ่มกิจกรรมต้องอาศัยผู้นำชุมชน
6. ขั้นตอนการดำเนินงานต่างๆ ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น กล่าวคือ ร่วมหาข้อมูล ร่วมหาสาเหตุปัญหา ร่วมปรึกษาหารือแนวทางแก้ปัญหา ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมการปฏิบัติงาน ร่วมการติดตามผลงานจนถึงขั้นการร่วมบำรุงรักษาในระยะยาว

ทั้งนี้พบว่า ความตระหนักและเห็นคุณค่าของแม่น้ำป่าสัก ความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตน การสืบสานวัฒนธรรมไทย-ยวน ความรู้สึกในการเป็นเจ้าของวัฒนธรรมและแม่น้ำป่าสักร่วมกัน และความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน เหล่านี้ล้วนเป็นผลจากการมีส่วนร่วมในการดำเนินพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 ที่สนับสนุนโดยโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) จังหวัดสระบุรี อันสะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกที่มีการใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในรูปแบบต่างๆ ในการดำเนินกิจกรรม ทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกในความเป็นเจ้าของร่วมกัน สอดคล้องกับ McQuail (1983) ได้กล่าวไว้ว่า เป้าหมายสูงสุดของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นไปเพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของตนเอง เห็นคุณค่าความคิดและความเชื่อของชุมชน สร้างเสริมความมั่นใจให้กับชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมได้ ตลอดจนช่วยยกระดับสติปัญญาและความรับผิดชอบเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในชุมชน อีกทั้งยังต่อยอดแนวคิดเกี่ยวกับสื่อพิธีกรรมที่กล่าวว่า สื่อพิธีกรรมเป็นจุดเชื่อมโยงให้คนในชุมชนเข้ามารวมกัน ก่อเกิดเป็นเครือข่าย (Network) ที่เข้มแข็ง อันจะนำไปสู่การพัฒนา/การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

- เกิดการไขว้ระหว่างเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไทย-ยวน

พิธีสืบชะตาแม่น้ำ มีการใช้กลยุทธ์การไขว้ประสานอย่างใช้ปัญญา (Hybridization) ทั้งในรูปแบบของสื่อพิธีกรรมและสื่อกิจกรรม ในการประสานแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมและเรื่องอนุรักษ์

แม่น้ำ ซึ่งถือเป็นกลยุทธ์สำคัญที่ทำให้โครงการนี้ประสบผลสำเร็จในด้านการสร้างความตระหนักรู้ในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน โดยพบว่า เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ต่างก็เรียนรู้ประเด็นของกันและกัน กล่าวคือ เยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนเรียนรู้เรื่องน้ำ ส่วนเยาวชนรักษ์ป่าสักก็รู้เรื่องวัฒนธรรมไท-ยวน ผ่าน “กิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนศิลปะการรำไทพอง การแสดงละคร ๒๐” ซึ่ง กับคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออก” ที่เปิดโอกาสให้เยาวชนรักษ์ป่าสักได้เข้ามามีส่วนร่วมในการรำไทพอง “เวทีผู้ได้รับผลกระทบจากแม่น้ำป่าสักและร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหา” ที่เปิดโอกาสได้เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนได้เข้ามารับฟังปัญหา สาเหตุ และผลกระทบจากแม่น้ำเน่าเสีย รวมทั้งเยาวชนกลุ่มนี้ยังได้ร่วมเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสียอีกด้วย “กิจกรรมแต่งเพลงบูชาป่าสัก” ที่ได้มีการการผลานความรู้ของกลุ่มรักษ์ป่าสักและกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนในเนื้อเพลง รวมถึงมีการใช้ละคร ๒๐” ซึ่ง เป็นเครื่องดนตรีในการบรรเลง อันแสดงให้เห็นว่าเพลงบูชาป่าสัก เป็นบทเพลงที่แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อม และ “กิจกรรมเข้าค่ายสร้างจิตสำนึกร่วมกับเครือข่ายแกนนำอนุรักษ์ลุ่มน้ำป่าสัก” ที่เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักและเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ได้เรียนรู้ประเด็นด้านวัฒนธรรมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ผ่านการมีส่วนร่วมในฐานกิจกรรมที่ถูกออกแบบให้มีทั้งประเด็นด้านวัฒนธรรม ได้แก่ กิจกรรมผู้ใหญ่อำนาจานตำนานไท-ยวนกับลุ่มน้ำ, ฐานภาษาไท-ยวนกับน้ำ, ฐานบายศรี และประเด็นทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น กิจกรรมสถานการณ์แม่น้ำป่าสักในปัจจุบัน, ฐานนักสืบสายน้ำ, ฐานสอนน้องพายเรือ อีกทั้งเยาวชนทั้ง 2 กลุ่ม ยังได้ความรู้ในประเด็นสิ่งแวดล้อมและประเด็นวัฒนธรรมจากข้อมูลที่ได้รับจากการลงพื้นที่เพื่อสอบถามข้อมูลในกิจกรรมสืบค้นประวัติศาสตร์ไท-ยวน โดยได้นำมาแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกันและกันในกิจกรรมการสืบค้นข้อมูล การนำเสนอข้อมูล การแลกเปลี่ยนข้อมูล

โดยพบว่าหลังจากจบโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี เยาวชนทั้ง 2 กลุ่ม มีการสวมหมวกของกันและกัน กล่าวคือ มีเยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวนจำนวน 1-2 คนที่เข้ามาร่วมกับกิจกรรมกับกลุ่มรักษ์ป่าสัก แต่เนื่องจากกิจกรรมของกลุ่มรักษ์ป่าสักมักจัดช่วงเปิดเทอม จึงไม่สะดวกต่อการร่วมกิจกรรมของเยาวชน นอกจากนี้ยังพบว่า เยาวชนส่วนใหญ่ของกลุ่มรักษ์ป่าสักได้ไหลเลื่อนเข้าไปสวมหมวกของกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ซึ่งการเข้าร่วมกิจกรรมของแต่ละฝ่าย แสดงให้เห็นว่าคาราวานกิจกรรมได้ทำหน้าที่ในการเกลี่ยความรู้จิตสำนึกของเยาวชนทั้งสองกลุ่ม เกิดเป็นการไขว้กันแนวคิดระหว่างเยาวชนทั้ง 2 กลุ่ม

- พิธีสืบชะตาแม่น้ำไม่เกิด แต่ผลเกิด

แม้พิธีสืบชะตาแม่น้ำจะไม่เกิดความยั่งยืน เนื่องจากเป็นพิธีกรรมหน้าใหม่สำหรับชุมชนไท-ยวนแห่งบ้านต้นตาล แต่ผู้วิจัยพบว่าผลที่เกิดขึ้นและผลสืบเนื่องอันเป็นกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดจากการทำโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี นั้นได้ผลอยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ กล่าวคือ แม้ภาพรวมจะพบว่าชุมชนต้นตาลมีความเพียงพอในเรื่องของวัฒนธรรมมากเป็นพิเศษ ดังเห็นได้จากการได้รับงบประมาณสนับสนุนในเรื่องของวัฒนธรรมจากองค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล-พระยาท การมีผู้สืบสานศิลปวัฒนธรรมไท-ยวนมากขึ้น การเป็นที่รู้จักของบุคคลภายนอกมากขึ้น แต่หากพิจารณาถึงรายละเอียดในแต่ละกิจกรรมจะพบว่า ชุมชนต้นตาลได้สอดแทรกประเด็นการอนุรักษ์แม่น้ำไว้ในแต่ละกิจกรรม เช่น การถ่ายทอดบทเพลงบูชาป่าสักให้แก่เยาวชนผู้สืบสานวัฒนธรรม การแต่งเพลงระบำสายน้ำ การนำเพลงบูชาป่าสักไปแสดงในงานที่เกี่ยวข้องกับน้ำ เช่น การแข่งเรือยาว การบวงสรวงแม่ตะเคียน นอกจากนี้ยังพบว่าคนในชุมชนมีจิตสำนึกและหวงแหนแม่น้ำมากขึ้น และได้นำไปขยายผลต่อโดยพบว่าผู้นำชุมชนต่างก็พยายามที่จะโน้มน้าวให้คนในและนอกชุมชนเห็นความสำคัญของแม่น้ำและร่วมกันอนุรักษ์แม่น้ำต่อไป อีกทั้งยังมีการช่วยเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำ รวมถึงเกิดความร่วมมือระหว่างกลุ่มในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำ อันแสดงให้เห็นว่าเครือข่ายภายในชุมชนเริ่มมีความเข้มแข็งมากขึ้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังคาดว่า การจัดตลาดทำน้าบ้านต้นตาลทุกวันอาทิตย์ต้นเดือน เพื่อสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน อันเป็นผลสืบเนื่องทางด้านเศรษฐกิจนั้น ชุมชนได้ใช้มิติทางด้านเศรษฐกิจ เข้ามาช่วยตรวจสอบความสะอาดของแม่น้ำ เป็นกลไกการรักษาแม่น้ำทางอ้อม โดยให้คนภายนอกชุมชนเข้ามาช่วยตรวจสอบ กล่าวคือ ตลาดทำน้าบ้านต้นตาลจัดขึ้นบริเวณริมแม่น้ำป่าสัก ฉะนั้นหากแม่น้ำป่าสักสกปรก ก็จะส่งผลให้คนภายนอกชุมชนไม่เข้ามาเที่ยวชมตลาดทำน้าบ้านต้นตาล ที่นอกจากจะสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนแล้วยังเป็นช่องทางในการเผยแพร่วัฒนธรรมไท-ยวนอีกด้วย ซึ่งผู้วิจัยมองว่าการอนุรักษ์แม่น้ำที่มีอยู่ในมิติทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งเป็นต้นทุนสังคมที่มีความเข้มแข็งอยู่แล้วของบ้านต้นตาล ที่เกิดขึ้นหลังจากจบโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ก็มีความยั่งยืนในระดับหนึ่ง แต่หากการอนุรักษ์แม่น้ำเข้ามาอยู่ในมิติทางด้านเศรษฐกิจมันก็จะยั่งยืนมากขึ้น เนื่องจากตลาดทำน้าไท-ยวนเป็นมิติทางด้านเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีทำกินของคนในชุมชน

จากข้อค้นพบทั้งหมดที่เกิดขึ้นในกรณีศึกษาสื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำปี พ.ศ. 2549 ของ ชาวไท-ยวน จังหวัดสระบุรี สะท้อนให้เห็นถึงการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่ได้ใช้สื่อพิธีกรรมสืบชะตา แม่น้ำมาช่วยในการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก และเพื่อสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน โดยการใช้ กระบวนการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมให้แก่คนในชุมชนด้วยคาราวาน กิจกรรม ซึ่งส่งผลให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของในทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมร่วมกัน และแม้พิธีสืบชะตาแม่น้ำจะเป็นพิธีกรรมใหม่ที่ไม่ได้หยั่งรากลึกสู่ชุมชน แต่ด้วยลักษณะพิเศษของ พิธีสืบชะตาแม่น้ำที่เรียกว่า Edu-Ritual ยังได้หวนเมล็ดพันธุ์แห่งความรู้ จิตสำนึก รวมถึงความ ตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมไท-ยวนให้ค่อยๆ งอกเงยในชุมชนแห่งนี้ ดังเห็นได้จากกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านต้นตาลที่ได้สอดแทรกประเด็นทางด้านการ อนุรักษ์แม่น้ำผสมกลมกลืนไปกับการแสดงวัฒนธรรมไท-ยวน

9.3 ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

5.3.1 ผลการวิจัยทำให้ทราบว่า สื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำยังไม่มีคามยั่งยืนในชุมชน แห่งนี้ เนื่องจากเป็นพิธีกรรมใหม่ที่ยังไม่ได้ฝังรากลึกในชุมชน ซึ่งจากการศึกษาบริบทชุมชนของ บ้านต้นตาล ทำให้ผู้วิจัยทราบว่านับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชุมชนมีการใช้พิธีลอยกระทงเป็นกุศโลบายในการปลูกฝังให้คนในชุมชนช่วยกันรักษาแม่น้ำ ดังนั้นชุมชนจึงน่าจะมีการใช้สื่อพิธีกรรมลอย กระทงเป็นกุศโลบายให้คนในชุมชนช่วยกันอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักสืบต่อไป โดยนำกระบวนการ ทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกที่ใช้กับพิธีสืบชะตาแม่น้ำในปี พ.ศ. 2549 มาปรับใช้กับพิธีลอยกระทง ซึ่งเป็นต้นทุนทางสังคมที่ชุมชนมีอยู่แล้ว

5.3.2 การดำเนินกิจกรรมของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ที่ได้รับการ สนับสนุนจาก สฟส. จะเน้นการสร้างเครือข่ายภายในชุมชนเพื่อทำให้การแก้ปัญหาแม่น้ำเน่า เสียประสบผลสำเร็จ เนื่องจากแม่น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน ฉะนั้นการ แก้ปัญหาก็ต้องได้รับความร่วมมือจากคนทุกกลุ่มในชุมชน และเมื่อเครือข่ายภายในชุมชนมีความ เข้มแข็งแล้ว ก็น่าจะมีการขยายเครือข่ายออกไปยังนอกชุมชน ทั้งในส่วนของชุมชนที่มีพื้นที่มี พื้นที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำป่าสัก เช่น ตำบลพระยาท และภาคส่วนราชการ/เอกชนที่มีเป้าหมายเพื่อการอนุ รักษ์แม่น้ำเช่นเดียวกัน ในการจัดกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักร่วมกัน

9.4 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

5.4.1 เมื่อนำองค์ประกอบการสื่อสารอันได้แก่ S-M-C-R มาทาบวัดกับกระบวนการสื่อสารของคาราวานกิจกรรมจะพบว่า มีการจัดสร้างใหม่ (Reproduction) องค์ประกอบการสื่อสารอย่างครบถ้วน ทำให้เกิดการสืบทอดองค์ประกอบการสื่อสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำและวิถีชีวิตไท-ยวนที่มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำป่าสัก ซึ่งจะส่งผลให้แม่น้ำป่าสักได้รับการดูแลจากคนในชุมชนรุ่นต่อไป ดังนั้นจึงน่าจะมีการศึกษากระบวนการสื่อสารของกลุ่มรักษ์ป่าสัก เพื่อดูกระบวนการทำงานเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก และผลจากการอนุรักษ์แม่น้ำของกลุ่มรักษ์ป่าสัก

5.4.2 เนื่องจากชุมชนไท-ยวนบ้านต้นตาลเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรมที่ยังมีการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างต่อเนื่องมานานกว่า 200 ปี และยังเป็นที่ยึดรั้งทั้งคนภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ฉะนั้นจึงน่าจะมีการศึกษากระบวนการสื่อสารในการสืบทอดวัฒนธรรมเหล่านั้น รวมถึงศึกษาเครือข่ายในการจัดตั้งกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวน เนื่องจากพบว่าชุมชนแห่งนี้มีเครือข่ายกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวนร่วมกับจังหวัดอื่นๆ ที่มีคนไท-ยวนอาศัยอยู่ เช่น จังหวัดราชบุรี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

9.5 ข้อจำกัดในงานวิจัย

ในการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มภาคธุรกิจ/กลุ่มที่มีส่วนทำให้แม่น้ำเน่าเสียได้ ฉะนั้นผู้วิจัยจึงใช้มุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสีย ซึ่งมีหลากหลายกลุ่ม อาทิ กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ กลุ่มชาวบ้าน กลุ่มวัฒนธรรม กลุ่มเยาวชน กลุ่มรักษ์ป่าสัก ฯลฯ